

**VARDØ
KOMMUNE**

Kirkegata 4, 9950 VARDØ

Temaplan for Kulturminner i Vardø kommune 2020-2030

VARDØENSIS INSIGNIA URBRIS CEDANT TENEBRÆ SOLI

FORORD

Få steder i Norge ligger kulturminnene tettere enn i Vardø kommune. Byens historie er mangfoldig, og byen er videre kjent som grensefestningsby, handels- og fiskerisentrum. Miljøet og historien er blitt preget av de store sesongfiskeriene, omfattende handelssamkvem med utlandet, og at byen har hatt en grensefestning – verdens nordligste – i over 680 år. Her er tufter og andre minner etter folk gjennom nær ti tusen år, og vi har en lang historie uttrykt i de mange kulturminnene som er bevart i berg og stein.

Få steder i Norge kan vise til eldre bosetting enn den vi har mange steder i Finnmark og Varanger. Blant annet finner vi en rekke boplasser og hustufter fra eldre og yngre steinalder. De fra yngre steinalder – 2 000 til 4 000 år gamle – er best synlige i landskapet. Vi finner dem over hele kommunen ca. 20 meter over dagens havnivå. De ser ut som runde groper i jorda, noen godt markerte og andre nesten ikke synlige. Men også andre fortidsminner er tallrike.

Vi vet ikke eksakt hva alle fortidsminner betyr, for det er ikke gjort nok undersøkelser. Det vi vet, er at her er en del samiske fortidsminner som offerplasser og graver i berghellere. Men noen store steinrøyser vi har funnet i Vardø kommune (spesielt Kramvik), er tydelig nok en form for begravelse som ligner mye på de jernalder gravene vi finner ellers i Nord-Norge. Vi er kanskje på spor etter et sterkere innslag av en nordisk og norsk preget jernalderkultur i Varanger enn det vi har kjent til før. Selv om den er et lokalhistorisk verk for kommunen, så bør innholdet vekke interesse langt utover det lokale miljø.

Denne kulturminneplanen er ikke en ferdig versjon, og vil kunne bli vurdert rullerende. Det foreslås at planen blir revidert hvert 2. eller 4. år sammen med utvalgte medlemmer sammensatt i en arbeidsgruppe.

Grunnlagsmateriale for kommunens kulturminneplan er utviklet og levert av Varanger Museum IKS og Vardø Restored AS.

INNHOlds - FORTEGNELSE

DEL 1: KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I VARDØ

1.1	Innledning	1
1.2	Vardø gjennom tidene	3
1.3	Kirkested og kirkegårder	18
1.4	Arkeologiske kulturminner	22
1.5	Samiske kulturminner	27
1.6	Vardøhus festning	30
1.7	Fredete kulturminner	35
1.8	Kulturminne klyngene	38

DEL 2: KULTURMINNEPLANEN OG PLANARBEIDET

2.1	Planen og planprosessen	52
2.2	Organisering av planarbeidet	54
2.3	Nasjonale føringer	56
2.4	Regionale føringer	58
2.5	Forvaltning av kulturminner	59
2.6	Verneverdi og kriterium	61
2.7	Retningslinjer	64

DEL 3: HANDLINGSPLAN 2019-2029

3.1	Oppfølgingen av planen	67
3.2	Arktisk klimasone	68
3.3	Lokalverdiskaping	69
3.4	Hensynssoner	72

DEL 4. VEDLEGG:

(Tilgjengelig på Vardø kommunes nettside)

EGET DOKUMENT

An aerial photograph of Vardø, Norway, showing the town, harbor, and a star-shaped fortification in the foreground. The town is built on a peninsula, with a harbor in the center. The fortification is a large, star-shaped structure made of stone, with several buildings inside. The sky is overcast, and the water is calm. The text "DEL 1: Kulturminner og Kulturmiljø i Vardø" is overlaid on the image in a white, serif font.

DEL 1: Kulturminner og Kulturmiljø i Vardø

1.1 INNLEDNING

Vardø er en av Norges eldste byer, med bystatus fra 1789 og er en kystkommune i Øst-Finnmark. Kommunen består av tettstedet Kiberg på fastlandet og byen Vardø på øya. Kommunen grenser mot Båtsfjord i nordvest, Vadsø i sørvest, i sjøen mot Sør-Varanger i sør og Russland i sørøst.

Vardø er stedet som alle, til alle tider, har ønsket å eie en bit av. Først kom fisken i havet, så kom fuglene i talløse mengder, så reinen i store flokker. Mye senere kom menneskene, først de nasjonsløse jegerne og sankerne. De kalte seg med tiden samer, nordmenn og kvener, eller de ga seg selv andre navn ut fra hvor de kom fra og hvem de var. Alle hadde nybyggervilje og kunnskap om å overleve i arktiske strøk.

Senere fulgte eventyrerne, piratene, handelsfolkene og maktmenneskene. Alle ryddet de seg en plass i landskapet og i Vardøs historie. Mens det blå matfatet bugnet, lå Bussesundet og Barentshavet som en blå åre til handelsmarkedene i Russland og elveleiene videre til Østen. Det trakk mennesker hit fra fjern og nær og skapte en blomstrende, internasjonal kultur, et yrende møtepunkt mellom ulike folkeslag der ulike tungemål, erfaringer og tenkemåter blandet seg.

Men den gunstige plasseringen i det grenseløse nord var også krevende. Vardø ble snart utpekt til Danmark-Norges strategiske ytterpost og kommandosentral for hele det området som senere skulle bli til Troms og Finnmark.

Økt bosetting i fjordarmene i nord ble avgjørende for at kongemakta skulle ta hevd og sette grenser mot fiendene Sverige og Russland. Da måtte også landet ryddes, koste hva det koste ville. Mange mennesker ble brent for folks uvitenhet og påstander om at djevelen og ondskapen kom herfra. Vardø var full av ressurser, og ble derfor også arena for verdikamper av mange slag. Kampene var tøffe, men de bidro også til at det moderne Nord-Norge tok sine aller første, vakkende skritt.

Det var på Vardøya at landsdelens desidert største fiskevær lå, og det var også her Nord-Norge fikk sin første reelle kjøpstad og by. Vardøværingene som valgte å bli boende her har vært nødt til å ta mange tunge slag opp gjennom tidene, men de har aldri gitt seg. Her er det fortsatt liv, lyst og kampvilje. De lange historiske linjene er fortsatt i bevegelse og synlige i landskapet og i den lokale kulturen, og verdikampene pågår fortsatt.

Samtidig fyller titusener av sjøfugl byen og holmene ute i havet med skrik og skrål, leven og livslyst, som et tegn på at naturen tross alt er den samme som før. For kanskje er det nettopp livskraften man finner på denne vakre, forblåste øya ute i havgapet som gjør at det aldri, aldri er kjedelig å komme hit og bli her.

PLANENS FIRE HOVEDDELER

DEL 1, er kulturminner og kulturmiljø i Vardø. I dette kapitlet vil vi først fortelle om Vardø kommune gjennom tidene. Hoveddelen vil bestå av en gjennomgang av kulturminneklyngene med eks. på noen av de utvalgte kulturminner og kulturmiljø.

DEL 2, er kulturminneplanen og planarbeidet. Denne delen handler om planens innhold, føringer for planarbeidet, verdisetting og retningslinjer.

DEL 3, er handlingsplan. Denne delen er viktigst og skal følge opp planens mål.

DEL 4, er vedlegg med en liste av utvalgte kulturminner som sees på med høyst lokal verdi, og foreslås med vernestatus.

DEFINISJONER OG BEGREP

Fredet kulturminne eller kulturmiljø

En fredning er den strengeste form for vern. Et fredet kulturminne eller kulturmiljø som myndighetene tillegger så stor verdi at det må bevares for ettertiden. Fredning innebærer at inngrep /endringer må godkjennes av myndighetene. Fredning kan skje på tre måter:

1) Automatisk fredet kulturminne

Et kulturminne som er fredet direkte etter lov, uten særskilt vedtak. Disse kulturminnene er automatisk fredet: faste kulturminner fra før 1537, samiske faste kulturminner fra år 1917 eller eldre.

2) Vedtaksfredet kulturminne

Et vedtaksfredet kulturminne fredes i dag gjennom vedtak etter kulturminneloven eller svalbardmiljøloven.

Vedtaksfredninger etter kulturminneloven kan omfatte alle typer kulturminner yngre enn 1537.

3) Forskriftsfredet

Betegnelsen brukes om kulturminner som er fredet ved forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Dette gjelder bygninger og anlegg som omfattes av en statlig verneplan og som var i statlig eie på fredningstidspunktet, samt kulturmiljøer.

Kulturminne

Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av et kulturminne.

Kulturmiljø

Et område der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Arkeologisk kulturminne

Fysiske spor og levninger etter tidligere tiders liv og virksomhet, der utgravning og dokumentasjon utgjør hovedkildene til vår kunnskap om og opplevelse av fortidens samfunn.

Kulturminneverdi

Verdier som tillegges et kulturminne. Forvaltningen, organisasjoner, eiere, brukere eller andre kan vurdere kulturminnets verdi på ulike måter. Verdivurderingen kan endres over tid.

Verneverdig kulturminne

Et verneverdig eller bevaringsverdig kulturminne er et kulturminne som har gjennomgått en kulturhistorisk vurdering og er identifisert som verneverdig. Betegnelsene verneverdig og bevaringsverdig betyr det samme og brukes om hverandre.

Lokal verdi

Verdi som tillegges kulturminner eller kulturmiljøer knyttet til lokal virksomhet og historie. Et kulturminne av lokal verdi kan også bli tillagt regional og/eller nasjonal verdi.

Utvalgte kulturminner og kulturmiljø

Et kulturminne eller kulturmiljø som kommunen har vurdert å ha særlig høy lokal verneverdi. De viktigste kriteriene er; høy alder, autenticitet, sammenheng, miljø og potensiale for bruk.

1.2 VARDØ GJENNOM TIDENE – HISTORIKK OG BYGGESKIKK

KUNNSKAP OM VARDØ SIN HISTORIE OG BYGGESKIKK ER VIKTIGE FOR Å FORSTÅ HVORFOR ET KULTURMINNE ER UTFORMET SOM DET ER, OG HVORDAN DET OPPRINNELIG VAR BRUKT

CARTA
OVER
VAARD-OEN, MED DE HOS LIGENDE OER,
SAMT ET STORRE AF EASTE LANDET,
FJNDMARKEN,
TILLIGE MED HOS FOYEDE GRUNDRITZ, OVER FORTRE
WAARDEHUUS, h

A Commandantens huus   D Broden   G i Næjen til Kret.
B Nagars huus   E Kirke tårnet   C Materialskriver huus, H.

1.2.1 VARDØ SIN HISTORIE

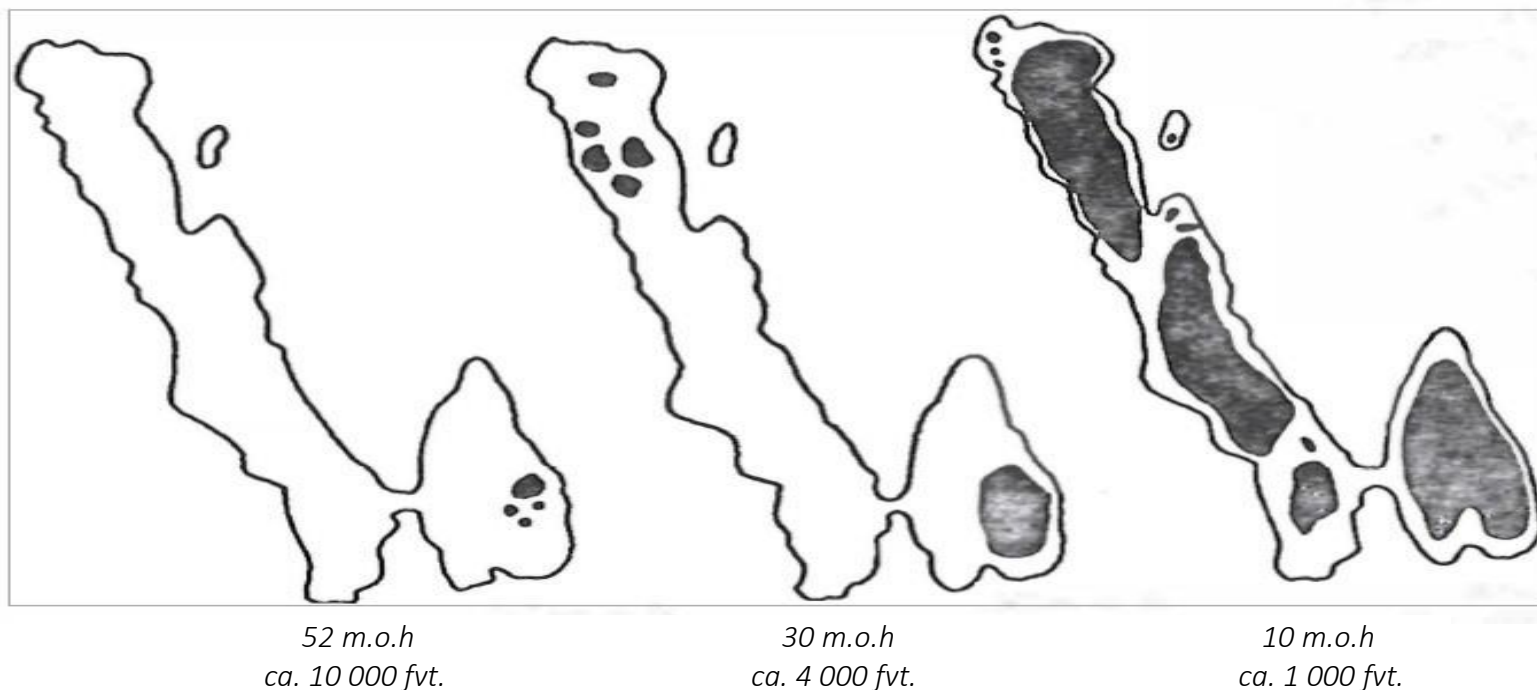
Eldre steinalder (12000–2500år fvt.)

I Nord-Norge regner vi steinalderen fra slutten av istiden (ca. 12 000 fvt.) til skiferredskaper begynte, (2 500 fvt.) Vardø-området ble isfri lenge før Varanger-fjordens sørkyst og var mest sannsynligvis ikke isdekket under slutten av siste istid. Innlandet på Vardøya var 52 meter over havet og begynte å bli isfri ca. 10 000 fvt.

Komsaboplasser var den første bosetningen av mennesker ved Kiberg og Smelror ca. 7 000 fvt. På grunn av at mesteparten av Vardø var under vann med bare en gruppe av småholmer var det ikke mulig for menneskelig bosetting. De eldste spor av mennesker på øya er fra den senere delen av eldre steinalder, dette på en tid da flomålet var 30 meter over havet, altså ca. 4 000 – 5 000 fvt.

Yngre steinalder (ca.2 500 – 500 fvt.)

Yngre steinalder er siste del av steinalderen, ved omkring 2 500 fvt. Den gamle fotballplassen nord for det nye sykehuset er det eldste funnplass på øya som utvetydig beviser menneskers faste bosetting. Det er innsamlet et meget stort materiale på dette området og det er totalt ca. 165 gjenstander fra ca. 500 fvt. Bosetting har altså eksistert gjennom 2 500-3 000 år på Vardøya.

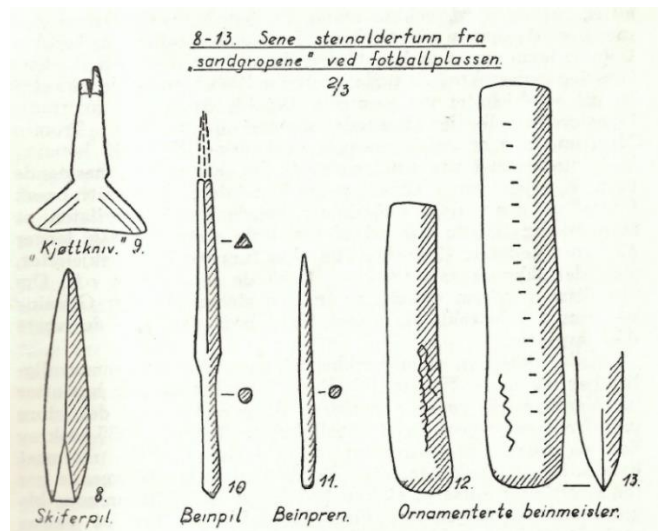

Skisse av Vardøya som dukker opp av havet. I begynnelsen var det bare småholmer ute i åpen sjø, men vi kan se at øya ble mer synlig ved de mørke flekkene i nyere tid. De eldste spor av menneskelig aktivitet er på ca. 4000 år fvt. (30 m.o.h) på østlige delen av øya (Vårberget). Kilde: P. Simonsen, Vardøhus Museum Årbok, 1959.

Jernalderen (ca. 500 fvt. – 1030 evt.)

Jernalderen kjennetegnes ved at jern i stor grad ble brukt til produksjon av våpen og redskaper. Den startet i Norge ca. 500 fvt. De fleste funn fra Vardø i denne tiden er fra ca. 300 evt. og er av bein og reinhorn.

Det er også et gravfunn fra ca. år 1000 framkommet i 1856. Ved tomtegravingen ble det funnet en steinkiste med skjelettet av en kvinne og et barn. Ifølge P. Simonsen er gravene og de fleste omtale beinsaker samisk. Nyere forskning fra Universitet i Oslo at disse smykkene er av tidlig kristen design, med norrøn bakgrunn. Da korsene skal angivelig være lik Torshammer, som var vanlig i tidlig norsk-kristen historie. Bosetning om ikke minst handel med norrøn befolkning har da funnet sted tidligere.

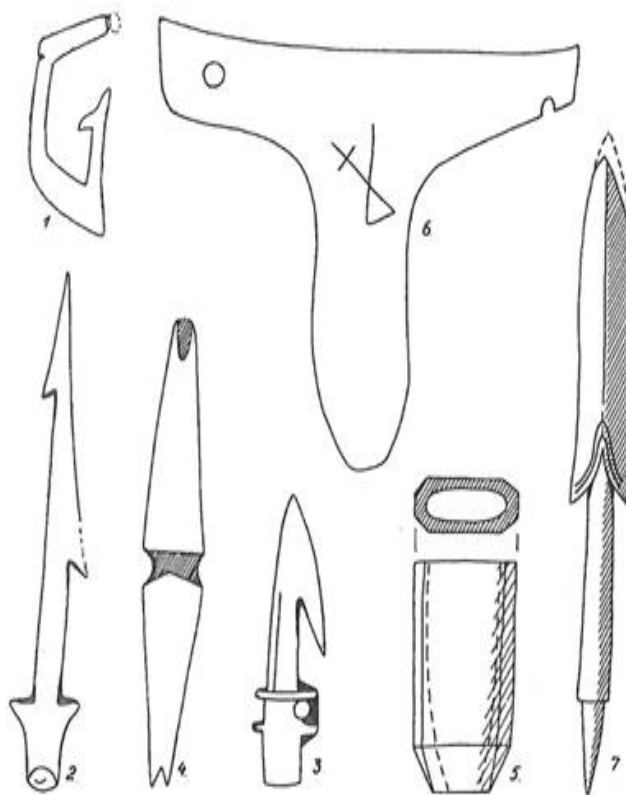
Bilde over: Bronsesmykkene som ble funnet i ei steinkiste øst for Nordre Våg i 1856. I den var restene etter en kvinne og et barn. Til venstre: Funnmaterialet som viser beboelse på øya fra ca. år 500 ved «sandgropene» ved den gamle fotballplassen. Kilder: P. Simonsen, Vardøhus Museum Årbok 1959. Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo.

Middelalderen (ca. 1030–1536)

I Norge regnes middelalderen fra slutten av vikingtiden på 1000-tallet. Fiskeværbosetting med tørrfisk kom sannsynligvis rundt 1250-1300. På begynnelsen av 1300-årene slo nordmenn seg ned på Vardøya. Det er to kjente elementer fra middelalderen, en «borg» og en kirke bygd i årene 1307–1308 i Østervågen. Den gamle bygrunn (på østsiden av vågen nord og sør for valen) er det tredje, ukjente elementet fra middelalderen.

Vardø har Nord-Norges eldste bygrunn og er ubegrenset rik på funn som i hvert fall rekker tilbake til andre halvdel av 1400-årene. Det har i hvert fall vært bebyggelse i ca. 1450, med bymessig karakter allerede ca. 1530.

De funnene som er gjort i Vardø by i tidsperioden helt tilbake til 1500-tallet er desidert norsk. Byen har vært nesten helt norsk opp til begynnelsen av den finske innvandringen. Funnene gir også et sterkt inntrykk av at Vardø var langt mer velstående, med begrenset kontakt sørover. Vardø har også fulgt med utviklingen langt bedre enn det fortellingene tilsier.

1-7 Samisk jernalder

1/4

1-2. Funnet øst for fotballplassen (Ts 4738).

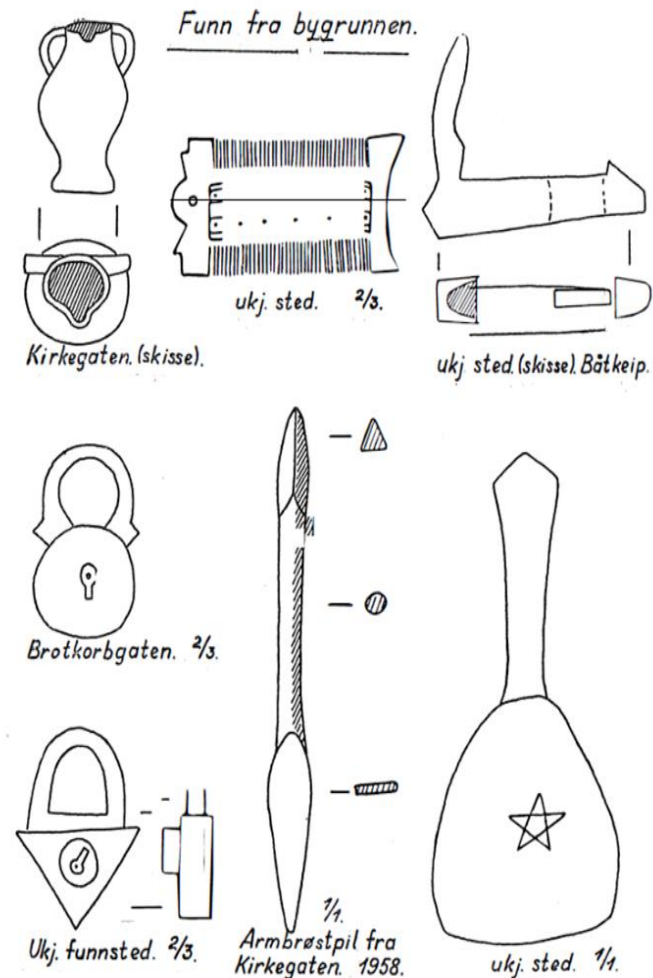
3. Harpun fra Steilnesøyden. (Ts 4737).

4-5. Funnet på Gullringneset (V Mus.).

6. Gjenstanden nr 311 i Vardøhus Mus.

7. Spydspiss fra Pomergaten.

Funn som viser samisk beboelse datert helt tilbake til jernalderen (ca. 500 år fvt.). Kilde: P. Simonsen, Vardøhus Museum Årbok 1959.

Funn fra bygrunnen.

Kirkegaten. (skisse).

ukj. sted. 2/3.

ukj sted. (skisse) Båtkeip.

Brotkorbgaten. 2/3.

Ukj. funnsted. 2/3.

Armbrøstspil fra Kirkegaten. 1958.

ukj. sted. 1/4.

Funn fra bygrunnen. Kilde: P. Simonsen, Vardøhus Museum Årbok 1959

Kart over Vardø fra ca. 1600 av Jan Huygen van Linschoten. Kartet viser at deler av Midtbyen består av gamle-bebyggelse. Kilde: Nasjonalbibloteket.

Mot slutten av 1600-tallet var ikke fiskehandelen like lønnsom og Vardø var derfor preget av nedgangstider. Kystbosettingen var veldig sårbar for nedgangstidene i fiskeriene og folketallet gikk sterkt tilbake omkring 1640. Fisket ble dårligere, festningen forfalt, administrasjon ble flyttet til Vadsø og Vardø ble et sted for forbrytere og tigere.

Venuspassasjen 3. juni 1769 var en viktig astronomisk begivenhet som satt Vardø på verdenskartet. Årsaken til at Vardø ble pekt ut som et flott sted for observasjon, var at passasjen ville foregå på natten og Vardø var plassert midt i midnattsolens rike.

Tanker om frihandel vokste frem i Europa og Russerne bidro sterkt til å framskynde frihandel i Finnmark på 1700-tallet. Pomorhandelen vokste også frem på denne tiden og pomorene fra Kolahalvøya byttet til seg fisk mot korn. Frihandel ble innført i 1789 og all handel ble nå lovlig. Vardø fikk i 1789 status som kjøpstad. Myndigheten så da for seg at bebyggelsen skulle være langs Kristians IV gate. Nærheten til båt og havn var derimot det som var avgjørende for innbyggerne.

Tidlig moderne tid (ca. 1537-1850)

Tidlig moderne tid er tidsperioden etter middelalderen. På 1500-tallet var Vardø den eneste byen i Nord-Norge. Perioden var preget av fremgang med stor tilstrømming av folk til Vardø. Dette var et resultat av den høye etterspørselen etter tørrfisk ute i Europa. Det bodde flere hundre mennesker rundt Søndre Våg, mesteparten av dem i Østervågen. Fiskerivirksomheten og den tette bosetningen gjorde Østervågen til et skattekammer.

Det er flere steder hvor hus står på flere meter tykke lag av fiskeavfall og bygningsrester. Den såkalte andre festningen, slottet ble oppført i 1550. Denne lå i Østervågen, omentrent på samme sted den gamle festningen fra 1300. På begynnelsen av 1700-tallet ble den fjernet og den tredje festningen ble oppført i 1734-1738. Den står ennå. På 1600-tallet hadde Vardø også det høyeste antallet troldomsdømte, og «domen» skulle være stedet djevelen holdt til med hekser.

Fotografi fra Strandgata sett fra nord fra rundt 1910. Kilde: Varanger Museum IKS.

Fotografi fra 1880-tallet som viser byggingen av moloene i tilknytning Nordre Våg. Jernbanesporene ble benyttet for å transportere byggematerialer ut til moloene og flytte kranene. Kilde: Varanger Museum IKS

Fra byvekst til gjeld (1850-1940)

På 1800-tallet økte befolkningen i Vardø fra 407 innbyggere i 1855 til 3023 i 1910. Vardø var nå blitt den mest folkerike byen i Finnmark og det vokste frem et handelssentrum med toetasjes trehus. Den første industrien kom på slutten av 1800-tallet i form av tran, fiskemel og guanoproduksjon. Handelsmennenes overskudd ble investert sørover, og byen var preget av kapitalflukt.

Vardø fikk i 1870 finansiering fra stortinget til moloen og var ferdigstilt i 1897. Byen ble da kjent for å ha den første store fiskerihavnen i landet. Havnen var for liten, og begrenset den sterke veksten. Dampskipkaia var den største saken i 1910 for kommunen og sommeren 1913 var den allerede bygd. Regjeringen ville ikke anerkjenne Sovjetunionen og det var ikke tillat å drive handel den veien, Vardø satt derfor igjen med et overskudd av fisk og ble et stort fiskevær.

Vardø kommune klarte ikke å betale gjelden sin i mellomkrigstiden, og kom i 1923 under offentlig administrasjon. Departementet økte derfor skatten og kuttet ned på offentlige utgifter. Bakgrunnen for krisen var internasjonale forhold, og administrasjonsstyret klarte ikke å redusere økonomien. I 1935 kom det statlige bevilgninger til fagskole for fiskeindustrien i Vardø, og Brodtkorb. Da krigen kom var byen høyt pulserende med 58 butikker, 7 bakerier, 3 slakterier og 2 trykkerier.

Vestervågen etter bombingen 23. august 1944. Foto: Viktor Rosanoff. Kilde: Varanger Museum IKS.

Vardø i flammer 23. august 1944 sett fra fastlandet. Foto: Herberth Isaksen. Kilde: Varanger Museum IKS.

Krig og gjenreisning (1940 – 1970)

Kommandanten på Vardøhus festning nektet da krigen kom den 9. april 1940 å bryte helgefreden. Det var kun 250 dårlig utstyrte soldater, men hele befolkningen bidro. Den nye kommandanten, Bjørklund tok med seg våpen og dro til England da Norge kapitulerte. Vardø ble bombet første gang 23. april og ble bombet så hardt den 5. juni at kvinner og barn ble oppfordret til å forlate øya.

I juni 1941 gikk Tyskland inn i Sovjet blant annet fra Finnmark. Bombingen ble da verre. I 1943 ble Vardø bombet 47 ganger av engelske og russiske fly, 32 personer døde. Den russiske bombingen i Finnmark økte sommeren 1944 og 23. august ble Vardø nesten utslettet. En tredjedel av husene i Vardø sto i igjen etter krigen, fordi tyskerne hadde det for travelt da de rømte Øst-Finnmark. Flere bygg og helhetlige miljø overlevde i Vardø. Bysentrum var den bydelen som opplevde størst ødeleggelse under krigen og ble gjenoppbygd i etterkrigsårene.

Vardø mistet 2 % av befolkningen på grunn av krigs-handlinger. Rundt 1 650 ble tvangsevakuert og 1 500 slapp unna. Vardø ble etter krigen forbigått i oppfisket kvantum av Båtsfjord, som har en naturlig god havn. Behovet for arbeidskraft økte på 1950 – 1960 –tallet, på grunn av mer industriell behandling av fisken. Det kom 304 arbeidere fra Finland i 1969 og det var jevn drift i fiskeindustrien.

Street-art på Vardøtunnelen av Pøbel under Komafest i 2011

1970 –

På 1970-tallet var det igjen en nedgang i befolkningstallet på grunn av effektivisering, tap av kvoter, og periodevis overfisking som resulterte i konkurser. 22. desember 1982 åpnet fastlandsforbindelse under busseundet til Kiberg på 2.8 km. Tunnelen er Nord-Europas første undersjøiske tunnel. På midten av 1980-tallet hadde fraflyttingen i Finnmark vart i flere tiår, den nye tendensen var derimot at det var eliten som flyttet seg.

Drakkar under nordlyset. Foto: Kjell Lyngmo

Vardø opplever sterk nedgang i denne perioden, i form av færre tilbud, færre arbeidsplasser og en negativ utvikling innen privat sektor. Det forsvant 90 arbeidsplasser i fiskeindustrien mellom 1994 og 1999. I år 2000 går flere fiskeoppkjøpere og forretninger konkurs. Dette skaper en negativ befolkningsutvikling og en svekket kommuneøkonomi. Staten lovet 30 nye arbeidsplasser og Voldsoffererstatningen og lønnsgarantisaksjonen legges til Vardø.

Heksemonumentet på Steilneset av verdensberømte kunstner Louise Bourgeois og arkitekt Peter Zumthor.

Fylkestinget vedtok at Vardø skulle være et av Norges 19 tusenårssteder og symboliserer overgangen til år 2000 og skal være minne til de viktige kulturminnene kommunen har. Prosjektet var ferdigstilt i 2005, nøyaktig 100 år etter unionsoppløsningen med Sverige.

Steilneset minnested, eller Heksemonumentet som det egentlig heter, sto ferdig i 2011, og dronning Sonja var til stede for å markere åpningen. Heksemonumentet er til minne for de 91 personene som sto som offer for trolldoms-prosessene i Finnmark på 1600-tallet.

Drakkar er en treskulptur på skagen i Vardø, som er konstruert og bygget av tre unge håndverkere fra Arkhangelsk. Monumentet ble innviet i 2016, og er utformet som rester av et vikingskip, en dinosaur og en hval i positur mot himmelen.

1300 1400 1500 1600 1700 1800

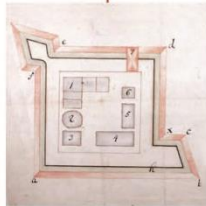
HISTORISKE HENDELSER

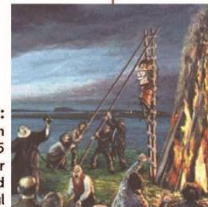
Første kirke:
Eldre skrifter antyder at den første kirken ble bygd i Vardø i 1302

Borgen:
Det første militære anlegget som ble bygget på øya. Restene ligger trolig under det andre festningsverket som ble bygget

Vardøhus slott:
Den andre festningsverket som ble bygget på øya

Trolldomsprosessen:
I Finnmark foregikk prosessen mellom 1600-1692. 135 mennisker ble anklaget for trolldom og 91 ble dømt til ild og bål

Vardøhus festning:
Den tredje festningen ble ferdigstilt

Bystatus:
Vardø ble sammen med Hammerfest Nord-Norges første byer. Pomorhandelen blomstrer

Ny kirkebygging:
Denne er den andre kirken man vet med sikkerhet ble bygget i byen

Husegården

Grand hotel

Østre molokrok

Steilneset minnested

Martin Olsenbruket

Vardø fyr

Einar 2

Trygdekantoret

1900

1950

2000

Førkrigskirken:
Kirken stod på den samme stedet som dagens kirke

Kapellet:
Kapellet på Steilneset ble bygd

Bybrannen:
Vardø brenner etter en russisk bombetokt over byen. Store deler av sentrumsbebyggelsen går tapt

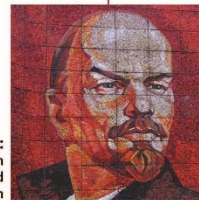

Fastlandsforbindelsen:
Tunnelen under Bussesundet ble ferdigstilt

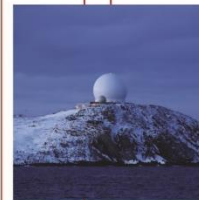

Tusenårsstedet:
Vardø blir valgt til Finnmarks tusenårssted

Den russiske revolusjon:
Grensepolitikken strammes inn og pomorhandelen med Russland går mot slutten

Overvåkingsstasjon:
Forsvarets stasjon på Vårberget ble ferdigstilt. Er i dag en av etterretningstjenestens tre stasjoner i Finnmark

Havneutbyggingen:
Byggingen av moloene i Vestervågen ble igangsatt i 1876 og varte helt fram til 1897

Flyplassutbygging:
Under krigen utvidet tyskerne forsvarets feltflystripe til å bli en flyplass for å stasjonere jagerfly

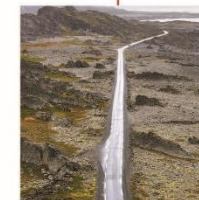

Gjenreisningstiden:
Gjenoppbyggingen etter krigens ødeleggelser. Flere offentlige bygg som rådhuset, kirken og Norges bank ble bygget i denne perioden

25

Nasjonalt turistveg:
Strekningen fra Varangerbotn til Hamningberg ble en del av det nasjonale turistvegprosjektet

1.2.2 BYGGSKIKK I VARDØ

Den store byggeaktiviteten, godt «hjulpet» av større bybranner i 1895 og 1898, betydde at Vardø fremstod med en tidsmessig og moderne bebyggelse mot slutten av denne perioden. Det gjaldt nok i særlig grad Strandgaten – den nederste av de planlagte langgatene – som frem mot århundreskiftet utviklet seg til hovedgate i byen, men også Festningsgaten og Valen.

Av eldre fotografier ser man at empire-stilen – med symmetriske fasader og monumentale, midtstilte gatetrapper utført i tre, liggende panel malt i lyse farger, samt dekorative elementer som tannsnittborder og trekantede «tempelgavler» over dører og vinduer var vanlig også i Vardø. Slik loven krevde, fikk de nye hjørnehusene i hvert kvartal avbrutte hjørner av hensyn til brannsikkerheten.

Mange av husene hadde grunnmurer av fint tilhogd stein – slike leveranser kunne være en lønnsom bigeskjeft for steinhoggerne som var kommet til byen i forbindelse med molo-utbyggingen. Den yngre sveitserstilen satte også sitt preg på bebyggelsen, særlig i Vestervågen.

Fotografi fra rundt 1868. Bebyggelse med sentrert ark på hovedfasaden og symmetrisk plassering av vinduer. Kilde: Varanger Museum IKS

Festningsgata med Valen i bakgrunnen. Fotografi fra rundt 1868. Kilde: Varanger Museum IKS

Fotografi fra kirketårnet rundt 1910 utover mot gamle Vardø barneskole. Kjelleren ble senere jekket opp for å gi bygget en ekstra etasje. Kilde: Varanger Museum IKS

Fotografi av "Konsulatet". Da bygget ble oppført på begynnelsen av 1850-tallet var det opprinnelig kun én etasje. Den ekstra etasjen ble bygget på begynnelsen av 1900-tallet. Kilde: Varanger Museum IKS

ELDRE BOLIGOMRÅDER

De eldre boligområdene er preget av stor variasjon. Mange av bygningene daterer helt tilbake til 1800-tallet og har vært bygd om og bygd på flere ganger. Det er særlig takutformingen og vindusinnsettingen som er mer variert i disse områdene enn i byen ellers.

De eldre boligområdene er spredt tilfeldig utover bylandskapet, alt ettersom hvilke bygg som fikk stå i fred for bombing og sprengning under krigen. Alle bygninger som er fra før krigen er SEFRAK-registrerte. Mange av de eldste bygningene ble bygget mellom 1850 og 1900 og hadde opprinnelig skifertak og vindusflater

Mange vindusutskiftninger, takutbedringer, påbygg o.l. har endret bygningenes opprinnelige karakter. Dette er en del av en naturlig utvikling, men måten det er gjort på er flere steder direkte skjemmende.

Kontrasten på fargene som ble brukt til det nyere boligfeltet på Rømoen som ble bygget på 90-tallet. Bilde fra 2004.

GJENREISNINGSSOMRÅDENE

Områdene som er bygget opp igjen etter krigen, bærer preg av orden og system. Det er hovedsakelig rette gater med strenge byggelinjer og mange like hus. Bygningene er kompakte og nesten alle har saltak med en vinkel på mellom 30 og 40 grader. De har stort sett 1,5 eller 2 etasjer og kjeller. Detaljeringen er enkel. Takstikkene er minimale, og vinduene er enkle og som regel symmetrisk plassert i fasaden.

I løpet av 2016 ble Vardø politistasjon renovert og fikk samme farge som originalfargen som ble brukt under oppføringen i 1953.

Gjenreisningsboligene ble ofte malt i lyse fargetoner som hvitt, lys gul eller lys grønn. Noen steder ble det malt i sterkere farger som okergult, mellomgrønt og blått. I byene og tettstedene ble også en engelsk rødfarge brukt. Generelt sett var fargebruken i nord kraftigere enn den lenger sør i landet. Det var vanligst å male bolig-husene i to farger og noen ganger hadde også karmen og grunnmur forskjellig farge.

Originalfarge på byggene var lyse farger som hvit og lyseblå. Utradisjonelle farger som rosa, grønt og blått ble malt på 90-tallet. Arbeiderne på bildet holder på med å gi et nytt strøk maling i samme farge.

Ellers kan vi se eksempler på ganske utradisjonell fargebruk i Vardø, som f.eks. den sterke turkise fargen vi ser på flere av bildene. Fargene står i to svært forskjellige settinger gjennom året: omgitt av kritthvit snø og det som måtte skjule seg under snøen resten av året. Noen farger ser ut til å være skreddersydd til en årstid, og ser heller malplasserte ut resten av året.

70-TALLET

Områdene som ble bygget ut på 70-tallet fulgte mange steder de samme strenge linjene som gjenreising planene hadde trukket opp, men stilen endret seg noe. Rekkehuset, en for området ny bygningstype, ble introdusert. Mange av disse husene har et langstrakt fargefelt i fasaden der vinduene er plassert.

80- og 90-TALLET

Her er det snakk om store endringer, verken boligtypene eller gatestrukturen ser ut til å ha noen rot i de tradisjonene og planene som har preget Vardø tidligere. Bygningene er større og har ofte hentet inspirasjon fra helt andre steder enn Finnmark.

Både bolighus og garasjer har fått en helt tilfeldig plassering på tomten. Dette gir de nye områdene et kaotisk preg. Disse husene har også en større grad av utskjæringer, pyntelistverk, falske sprosser, profilerte rekkverk, takutstikk og karnapper enn de renere gjenreisings hus.

1.3 KIRKESTED OG KAPELL

WARDØ KIRKE

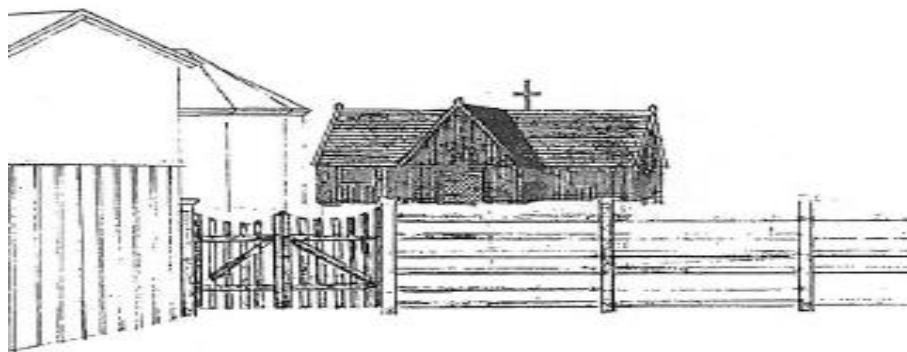
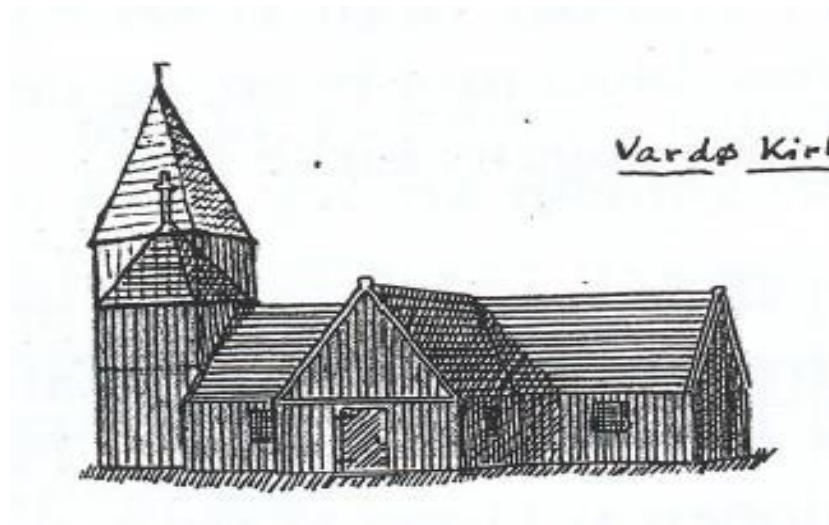
Vardø har vært kirkested siden middelalderen, og kirke på øya er nevnt så tidlig som i 1307, da erkebiskop Jørund kom fra Nidaros for å vigsle bygningen.

Middelalder-kirken lå i Østervågen, men i 1714 ble det bygd ny kirke med tilhørende kirkegård i Midtbyen.

Tømmeret til denne kirkebygningen ble hentet i Pasvik.

1714-kirken skulle først og fremst tjene festningens behov, og var i praksis en garnisonskirke. Da innbyggertallet i byen for alvor begynte å øke utover på 1850-tallet, var den gamle bygningen alt for liten til å tilfredsstille kravene for en voksende menighet. Så i 1869 ble en ny, større kirke tatt i bruk. Den nye kirken ble oppført ved siden av den gamle, og kirkegården ble videreført, men kirken gikk tapt under 2. verdenskrig. Viktige deler av inventaret fra gamlekirken, alterskapet og prekestolen, ble gitt i gave til Vitenskaps- museet i Trondheim, der det fortsatt er.

Dagens kirke er tegnet av arkitekt Eivind Moestue i et moderne formspråk, og ble innviet i 1958. Den står mer eller mindre på samme plass som forgjengerne. Inne i kirken henger et maleri som var altertavle for kirken som ble ødelagt i 1944. Det gamle kirkestedet er i dag automatisk fredet etter kulturminnelov og dagens kirkested er et kulturminne, men ikke fredet.

Nedtegninger av hvordan den første kirken i Midtbyen trolig var utformet. Øverst er kirken fra 1714 med tilhørende kirketårn. Nederst er samme kirke etter den nye kirken fra 1869 var oppført. Kirketårnet til gamlekirken ble trolig fjernet for å gi plass til den nye. Kilde: Varanger Museum IKS

STEILNESET KAPELLET

Forbud mot kirkegårder inne i landets byer kom så tidlig som i 1805, først og fremst av hygieniske årsaker. Men i Vardø var det først mot slutten av 1800-tallet, i takt med økende folketall, at den gamle kirkegården i Midtbyen ble oppfattet som et mulig helseproblem. Det skulle derfor gå over hundre år før det nasjonale forbudet ble fulgt opp i praksis i vår by.

Ny kirkegård ble anlagt på Steilneset, i et område som på det tidspunktet lå utenfor byen, i 1907. Den fikk navnet Nykirkegården, og året etter ble gravkapellet oppført. Det hvitmalte, lille kapellet overlevde krigen, og ble restaurert i 1997. Den grønnmalte vindusutformingen er russisk inspirert.

I begynnelsen var kapellet lite brukt da folk flest ønsket fortsatt å gjennomføre begravelser i byens kirke. Kilde: Varanger Museum IKS.

Fotografi av hvordan interiøret i kapellet framstår i dag. Det har blitt populært å benytte kapellet i tilknytning dåp og bryllup da det gir en mer intim ramme til seremoniene. Kilde: Varanger Museum IKS

Fotografi fra Klondyke rundt 1920. Her ser man førkrigskirken i forgrunnen og kapellet på motsatt side. Den visuelle forbindelsen mellom de to byggene var tydeligere før Steilneset ble i større grad benyttet til boligbebyggelse. Kilde: Varanger Museum IKS

Altartavlen som er fra den første kirken i Kiberg, trolig lagd rundt 1600-tallet. Altartavlen står nå i Nesseby kirke.

Kiberg bedehus.

Kiberg kirkested 1

Kibergs eldste kirke er fra 1589. I 1589 var Kiberg kirke anneks under Vardø og hadde prest sammen med kirkene i Vardø og Vadsø. Ytre Kiberg var kirkested i reformasjons-århundret og til henimot midten av 1700-tallet. Middelalderkirken ble revet ca. 1667, da ny kirke sto ferdig på samme sted dette året. Vernestatus er uavklart og det andre kirkestedet er ikke fredet.

Kiberg kirkested 2

I 1698 var Kiberg kirke den nest rikeste av Finnmarks kirker. Rundt 1750 ble kirken beskrevet som "Den smukkeste kirke i hele Finmarken, som med bibelske historier var malet overalt", men i 1747 var den allerede solgt på auksjon. I dag er det ingenting å se av den gamle kirketomten i Ytre Kiberg. Tyskerne satte opp flere brakker her under 2. verdenskrig. Og i 1966 ble Kiberg nye skole reist på den gamle kirketomten.

Kiberg bedehus forsamlingslokale

Bedehus oppført på slutten av 1930-tallet, som bedehus for det Norsk Lutherske Indremisjonsselskap. Bygningen ligger innenfor spesialområde for bevaring. Hus i 1 og 1,5 etasje, oppført i stavverk med vekselvis liggende og stående bordkledning, med utskjæringer langs listverk.

1.4 ARKEOLOGISKE KULTURMINNER

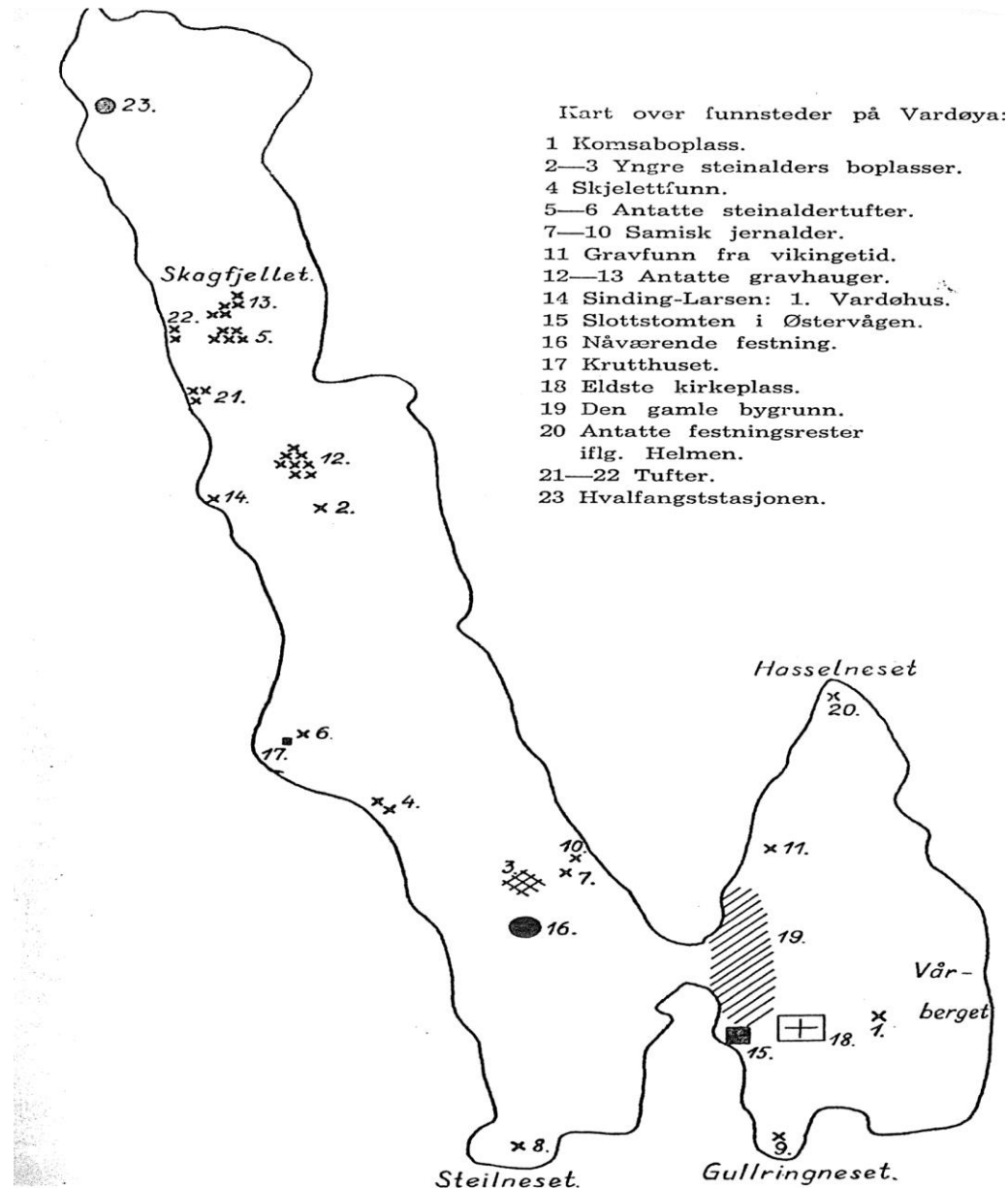

1.4 ARKEOLOGISKE KULTURMINNER

Arkeologiske kulturminner er fysiske spor i landskapet og funn etter folk som har levd før oss, hvor utgraving og dokumentasjon er den viktigste kilden til vår kunnskap om samfunnet de levd i. Disse kulturminnene ligger ofte skjulte i terrenget, nesten usynlig for dem av oss som ikke har øye som er trent til å se slike spor. Formidling av slike kulturminner er derfor avgjørende for at vi skal få kunnskap og kjennskap til disse kulturminnene blant oss.

ARKEOLOGISKE PERIODER	TIDSPERIODE
Eldre steinalder	9 200 – 4 000 fvt.
Yngre steinalder	4 000 – 1 800 fvt.
Bronsealder	1 800 – 500 fvt.
Eldre jernalder	500 – 0 fvt.
Yngre jernalder	570 – 1 030
Mellomalder	1 030 – 1 537

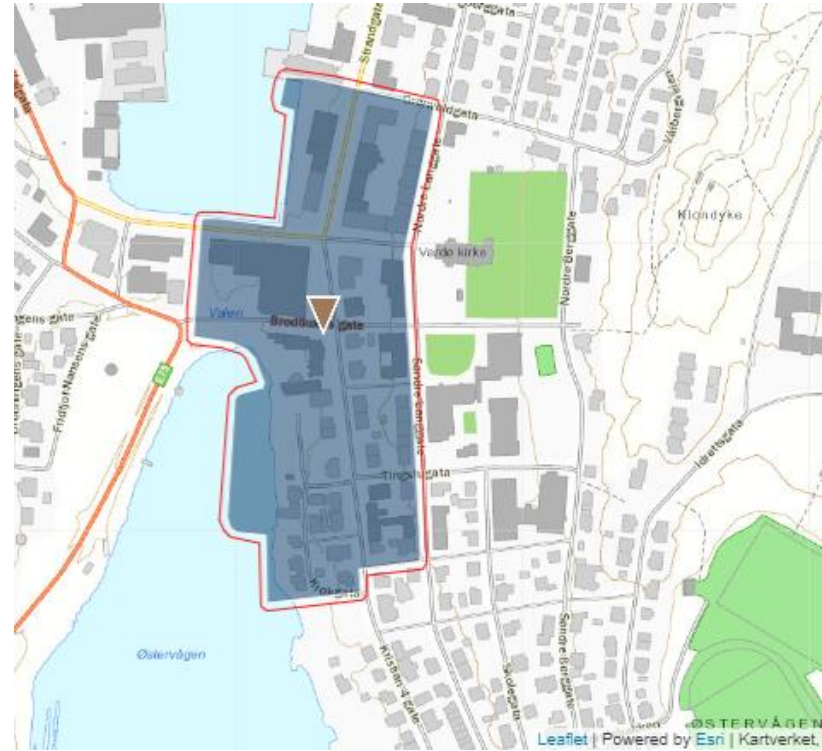
Alle faste arkeologiske kulturminner fra før 1537, kjent og ukjent, er automatisk fredet med innbo i kulturminnelov. Forvaltningsansvaret for disse er lagt til Riksantikvaren og fylkeskommunen. Selv om kommunen ikke har forvaltningsansvaret, har kommunen likevel et ansvar for innen blant annet tilrettelegging og formidling. Når kulturminnene er tatt med i denne planen, er det nettopp for å trekke frem de som kommunen mener er viktigst å formidle.

Kart over funnsteder på øya. Kilde: Vardøhus Museum Årbok 1959.

Gravrøyser i Kramvik.

Kart over «den gamle bygrunn» som ligger midt i sentrum.
Skjermdump fra Kulturminnesok.no

UTVALGTE ARKEOLOGISKE KULTURMINNER

Vardø kommune er rik på arkeologiske kulturminner. I kulturminnedatabasen Askeladden er det totalt registrert 764 arkeologiske kulturminner. Av disse er det 120 kulturminner og 566 enkeltminner fordelt på 78 lokaliteter spredte over hele kommunen. Disse dekker tidsperioden fra eldre steinalder og frem til middelalderen.

Gravrøyser i Kramvik.

Graven er datert til førreformatorisk tid og er tilnærmet sirkulær. Nevestore steiner ligger konsentrert i en sirkel som måler 2 m i diameter. Graven ligger ca. 18 m sør for den alternative traseen. Høyde 0,15 m

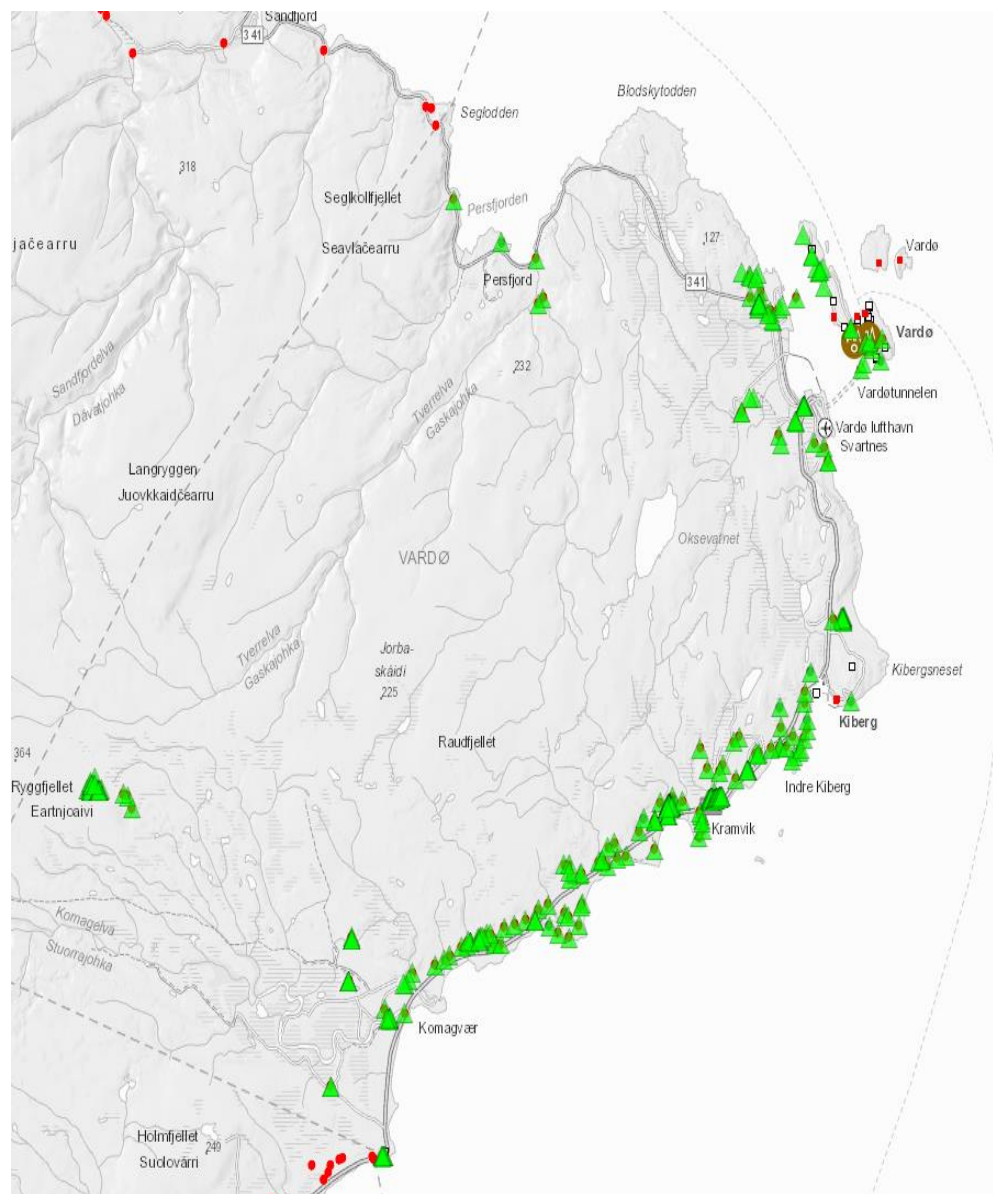
Den gamle bygrunn

Vardøs bygrunn er Nord-Norges eneste gamle bygrunn. Her er gjennom tidene gjort mange funn, som førte til at Povl Simonsen foretok en utgravning i 1958.

Hans konklusjon var at siden ca. 1450 har det i hvert fall vært en bebyggelse og denne har hatt absolutt bymessig karakter allerede ca. 1530. Hele området har tykke kulturlag med bygningsrester, noen steder 1-2 m tykke, andre steder 4-5 m. Det tykkeste og rikeste kulturlag finnes mellom Brodtkorbs gaten og Kirkegaten. Nord for Kirkegaten er lagene tynnere og av yngre dato. Det har vært gjort utallige funn i området, spesielt i forbindelse med gjenoppbygningen etter krigen.

UTVALGTE ARKEOLOGISKE KULTURMINNER (Aktuell i forhold til tilrettelegging/skilting)
❖ Gravrøyser i Kramvik
❖ Middelalder – bygrunn i Østervågen
❖ Fangstanlegg Ryggfjellet
❖ Urgraver i Laukvika
❖ Kulturmiljø Stinnstakkvika (boplassområde – offerring – hellegroper – urgraver)
❖ Kulturmiljø Mollvika (boplass – urgraver)
❖ Kulturmiljø Langbuneset (boplassområde etc.)
❖ Kulturmiljø Trollbuka (fangstlokaliteter etc.)
❖ Kulturmiljø Komagvær (eldre bygningsmiljø og arkeologiske lokaliteter)
❖ Kulturmiljø Svartnes ved Grunnes (boplassområde etc.)

Kart over alle kjente arkeologiske kulturminner i Vardø kommune. Listen over alle registrerte kulturminner i Vardø kommune ligger i Vedlegg 1, som er tilgjengelig på kommunen sin nettside. Skjermdump fra Askeladden.

HVA GJØR DU OM DU FINNER ET ARKEOLOGISK KULTURMINNE

Alle arkeologiske kulturminner som vi kjenner til, er registrert i Askeladden. Dersom du oppdager noe som kan være et arkeologisk kulturminne som ikke er registrert, kan du kontakte fylkeskonservatoren hos Troms og Finnmark fylkeskommune.

Det er viktig å huske på at om kulturminne blir oppdaget på private eiendommer, er det staten som dekker kostnadene til de undersøkelsene som eventuelt er nødvendig for å dokumentere funnet. Gjenstander som er funnet i jorden og som er fra før 1537, samiske gjenstander eldre enn 100 år, mynter fra før 1650, eller gjenstander funnen i sjøen og som er eldre enn 100 år, er staten sin eiendom. Finner eller grunneier har altså ikke eiendomsrettigheten til slike kulturminner.

Finner du slike gjenstander på land, ta kontakt med Troms og Finnmark fylkeskommune, slik at de kan registrere funnstedet, og om mulige kartfestene denne. Fylkeskommunen kan også formidle kontakt til Varanger museum, som er de som skal ta imot slike gjenstander.

Er funnet gjort under vann, skal dette ikke tas opp. I stedet skal du melde fra til Vardø kommune.

Bruk av metallsøker

I Norge har alle lov og rettighet til å bruke metalledetektor så lenge man har fått bevilging av grunneier og søket ikke er i konflikt med automatisk fredet kulturminne. Du plikter også å sette deg inn i hvilke lover og retningslinjer som gjelder for metallsøking før du går i gang.

Riksantikvaren har utarbeidet retningslinjer for bruk av metallsøker i Norge: <https://riksantikvaren.no/ansvarsomraader/arkeologiske-kulturminner/metallsoeking>

1.5 SAMISKE KULTURMINNER

1.5 SAMISKE KULTURMINNER

Samiske kulturminner i Norge omfatter alle spor etter menneskelig virksomhet i landets fysiske miljø som har tilknytning til samene. Det er et stort mangfold av samiske kulturminner, og de bevitner en rik og variert historie, med vekt på fiske, jakt og fangst i eldre tid – og senere også reindrift og husdyrhold. Samiske kulturminner kan være gravplasser, offerplasser, gammetufter, fangstanlegg, oppbevarings, melke- og merke-plasser for reindrift, sagnsteder og ulike typer bygninger.

Selv om mangfoldet av samiske bygninger er stort, hører likevel de fleste hjemme innenfor landbruk og bebyggelse, som for eksempel bolighus, uthus, høyløer, gammer og stabbur. Hvor samisk bebyggelse og bruk er intakt i dag, er mange av de samiske kulturminnene del av en levende tradisjon. Tradisjonene kan være tilknyttet religiøse aktiviteter, tradisjonell ressursutnyttning og naturen – både i hverdagslyet og til mytiske hendelser. Noen av tradisjonene kan ha svært dype røtter.

Det samiske kulturminnevernet har som en viktig oppgave å oppbevare tradisjonene og foran disse videre, slik at det blir lagt til rette for at den samiske kulturarven som er nedfelt i kulturland-skapet kan inngå i samisk kultur-utøvelse i dag.

Steinring ved Svartnes

Nedenfor Falkefloget ved Svartnes i Vardø kommune i Finnmark ligger en steinring (d. 4-4,5 meter) med en steinrøys i midten. Ringen er registrert som en samisk offerplass og ligger på en naken morenerygg, godt synlig fra alle kanter. I nærheten passerer flere rein-stier, og en regner med at ringen er knyttet til den gamle villreinfangsten i området. Kilde: Riksantikvaren.no

Mange forbinder den samiske kulturen med reindriftskulturen, men sporene etter samisk bosetning og bruk finnes både langs kysten og i innlandet og er svært varierte. Samiske kulturminner finner du i et stort område – i alle fall fra Hedmark i sør til Finnmark i nord.

Ettersom store deler av bygningsmassen i de samiske kjerne-områdene i Finnmark og Nord-Troms brant ned i slutfasen av den andre verdens-krigen, vil sammensetningen av samiske bygninger variere i takt med historie og geografi. I henhold til kulturminneloven er alle samiske kulturminner fra 1917 eller eldre, automatisk fredet.

For yngre kulturminner må det fattes vedtak om fredning. Også immaterielle minner, som stedsnavn, sagnsteder, hellige steder og møteplasser, hører inn under begrepet kulturminner. Siden 2001 har Sametinget vært forvaltningsmyndighet for samiske kulturminner i hele Norge.

UTVALGTE SAMISKE KULTURMINNER

NAVN	ART	DATERINGER	BESKRIVELSE
Østerelven	Bosetning-aktivitetsområde	Samisk jernalder	Fornminne 1: Gammetuft, sirkelformet og rektangulær, godt markert
Hamna	Bosetning-aktivitetsområde	Etterreformatorisk tid	Fornminne 1: Gammetuft, nyere tid, rund, godt markert.
Trollbukta	Bosetning-aktivitetsområde	Eldre enn 100 år	Kulturlandskapstype: Utmark. Sjøsamisk bruksområde.
Skinnstakkvika	Gravminne	Førreformatorisk tid	Urgrav. 2x2m bygd av flate steiner. Kulturminnet ligger i et område som er preget av aktivitet fra andre verdenskrig
Grunnesbukta	Fangstlokalitet	Samisk jernalder	R12, K23-K42: Fangstlokalitet med 11 skyteskjul, 8 små steinrøyser og 2 gjemmer.
Laukvika	Gravminne	Samisk jernalder	Urgrav, 2.5m i diameter og med indre forsenkning.
Kramvik	Annen arkeologisk lokalitet	Yngre steinalder Samisk jernalder	Markert strandterrasse med 14 urgraver og 14 hustufter, samt 2 strukturer som kan være graver eller tufter.
Komagvær R81	Gravfelt	Jernalder - middelalder	R81: Tre urgraver som ligger på strandvoll.

1.6 VARDØHUS FESTNING

Handwritten legend in Danish:
Vardøhus
Festning i de
Grunde Rette
A. Commandant huset.
B. Regals huset.
C. Kuis. Torvet.
D. Bygger og Bagerhuset.
E. Brønden.
F. Bragver.
G. Rattorials huset.
H. Ciceratet.
I. Tjenerhuset.
K. Vogn til Vært.

Fotografi over festningsanlegget fra rundt 1930. Foruten Lushaugen oppe i venstre hjørne var området mot skagen hovedsakelig ubebygget. Det ble hovedsakelig brukt til tørking av tørrfisk på hjeller. Kilde: Varanger Museum IKS.

Postkort som viser kongeporten/hovedporten til festningsområdet og bygningene som ligger utenfor festningsverket. Fotografi fra 1907. Kilde: Varanger Museum IKS.

1.6 VARDØHUS FESTNING

Vardøhus festning er verdens nordligste og Norges østligste festning og eneste i Arktis. Vardøhus festning er en strategisk flaggpost mot øst som har markert norsk suverenitet og interesser i nord på fredelig vis i 700 år. De 3 festningene i Vardø har ikke vært sterke militært forsvarsverk, men har siden 1300 fungert som strategiske flaggposter og suverenitetsmarkører i et geopolitisk sentrum. Det gresk-ortodokse kapellet i Neiden og Vardøhus festning er historiske symboler som markert kulturgrensen mellom øst og vest. Vardøhus festning har fungert som et administrativt og militært hovedsete for Vardøhus Len, senere Vardøhus Amt og utøvde kontroll og beskatning av store

deler av Nordkalotten. Opp gjennom Hansatiden og Pomorhandelen var Vardøhus et maktsentrum i nord. Fiske, handel og sjøfart skapte økonomisk vekst og tilflytning, og gav den Danske-Norske unionen store inntekter. Christian den IV hadde tokt på Finnmarkskysten og Kola og besøke av Vardøhus i 1599 forteller med all tydelighet den rikspolitiske betydningen flaggposten hadde. Det er hevdet uten enhver tvil at dansk kongens tokt i 1599 og Vardøhus festnings eksistens som flaggpost har bidratt til at Finnmark er norsk land i dag. Under 2. verdenskrig var Vardøhus festning den militære avdelingen i Norgesom hadde flagget heist lengst. I marinens motto «For Konge Fædreland og Flaggets Hæder» holdt kommandant

Ronald Rye Renning flagget heist frem til den 7. november 1940 mens resten av Norge kapitulerte 10. juni. Han skiftet ut naziflagget med det norske flagg 5 ganger inntil han ble arrestert av tyskerne og tilbrakte 4,5 år som krigsfange. Kommandanten ble høyt dekorert for symbolhandlingen «å heise flagget» blant annet med den engelske «Order of the British Empire». Som den første militære avdelingen under frigjøringen av Norge, ble flagget heist igjen i slutten av oktober da tyskerne trakk seg tilbake etter at den Røde Arme hadde frigjort Øst-Finnmark. Vardøhus festning heiste flagget 6 måneder før 2. verdenskrig var over.

Vardøhus festnings tilhørende bygg

Dagens bebyggelse innenfor stjerne-skansen består av åtte bygninger. Krutthuset er uendret, men ellers er de opprinnelige bygningene erstattet eller forandret. De fleste endringene skjedde under Napoleon-krigene i 1807-14.

Forskrift- og vedtaksfredningen omfatter Vardøhus festning med garnisonsområdet og forterreng, Krutthuset i Engelsvika og gammene "Hygga" og "Trygga" i Gambukta på Reinøya. Hele anlegget med bygninger, porter, festningsmurer, voller, plasser, veier og grøntanlegg er fredet.

Bygninger oppført under Napoleons-krigene, som festningen rommer flere av, er sjeldne i Landsverneplan. Vardøhus inngår i St. meld. nr. 54 (1992–93), som også forteller at Nasjonale festningsverk «har vært av betydning for norsk rikspolitisk historie, ved at de har vært knyttet til stats-maktens virke, og ved at de er knyttet til markante begivenheter i vår historie».

Meldingen slår fast at festningene er nasjonale kulturminner av uvurderlig betydning.

Kilde/bilder: Forsvarsbygg.no

Navn: 0020 Kystvernbrakka
Byggeår: 1811

Navn: 0001 Portbygningen
Byggeår: 1812/1851

Navn: 0019 Befalsforlegning
Byggeår: 1893

Navn: 0015 Brakke «Kantina»
Byggeår: 1905-06

Navn: 0017 Vognskuret
Byggeår: 1869

Navn: 0018 Materialhuset
Byggeår: 1866

UNESCO`S liste for kultur- og naturarv

Vardøhus er som verdens nordligste festning et unikt anlegg. Det har i landsdelssammenheng en enestående militærhistorisk og bygningshistorisk dybde og en høy grad av opprinnelighet. Det foreslås at det blir vurdert om Vardøhus festning med tilhørende bygg og eiendommer skal søke om å være på listen til UNESCO`S for kultur- og naturarv.

Navn: 0002 Corps de Garde
Byggeår: Etter 1814, før 1838

Navn: 0003 Kommandantboligen
Byggeår: 1734

Navn: 0007 Ladetøyhuset
Byggeår: 1813/1854

Navn: 0008 Magasinet
Byggeår: 1738

Navn: 0010 Brønnhuset
Byggeår: 1738

Navn: 0005 Bombehuset
Byggeår: ca. 1854

Navn: 0009 Garnisonbrakken,
kasernen, slaveriet
Byggeår: 1745

Navn: 0006 Krutthuset
Byggeår: 1735

Kallenavn: 0014 Krutthuset Engelsviken
Byggeår: 1807-14

Bygningen tilhører, i likhet, en hovedtype av krutthus som har sitt grunnlag i den franske fortifikatøren Vauban (1633–1707), oppført med jevntykke murer som går over i et murt hvelv overdekket med et varetak. (Jfr. katalogen for 0006.) Inventar-tegning fra 1887 viser kruttmagasinets murte hvelvkonstruksjon (tilsvarende 0006) og dets daværende bruk som fjernlager for ammunisjon til bombekanonene. Bygningen ble antagelig oppført under syvårskrigen. En gjennomgåelse av arkivalia som kunne bekrefte dette har ikke vært mulig (jfr. kap. om kildesituasjonen).

Kallenavn: 0024 Gamme – Reinøya
(Trygga)
Byggeår: Før 1874

Gammen representerer en lang tradisjon med å høste måseegg, dun og multer på Reinøya. Som konstruksjon – stender – verkskjerne omsatt med torv – er den nært beslektet med den stedegne bebyggelsen på Vardø da festningen ble anlagt. Den eldste av de gjennomgatte kildene som omtaler «Gammen på Renøen» er inventarbeskrivelsen fra dette året. Det fremgår ikke hvilken av dagens to gammer det er tale om, men sannsynligvis er det «Trygga» eller dens forløper. Gammen beskrives å være oppført av sperreverk omsatt med torv, bordtak tekket med never og torv.

Kallenavn: 0025 Gamme – Reinøya
(Hygga)
Byggeår: 1896

I motsetning til 0024 «Trygga», som først og fremst representerer tradisjonen med å høste naturen på Reinøya, har «Hygga» først og fremst tjent som rekreasjonssted og utfluktsmål for festningens befall. Det ble opprinnelig brukt til forlegning for offiserer under opphold på Reinøya. Nå brukes det til lager/pakkrom under eggssanking.

1.7 FREDETE KULTURMINNER

Et fredet kulturminne er et kulturminne som myndighetene mener har så store verdier at det må bevares for ettertiden. De blir da fredet etter kulturminneloven. Kategorien omfatter både automatisk fredet kulturminner og vedtaksfredet kulturminner. I Vardø kommune er det totalt registrert 162 fredete kulturminner og 154 av disse er automatisk fredet, som betyr at de er eldre enn 1537.

Forskriftsfredet

Betegnelsen brukes om kulturminner som er fredet ved forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Dette gjelder bygninger og anlegg som omfattes av en statlig verneplan og som var i statlig eie på fredningstidspunktet, samt kulturmiljøer. I Vardø kommune er det 3 kulturminner som er forskriftsfredet; Vardøhus festning, Norges Bank og Vardø Bymoloer.

Vernet fartøy

Riksantikvaren har utarbeidet en liste over norske fartøyer som ansees som en så viktig del av den norske kulturarven at de bør få status som «vernede», og omfattes av en verneplan. Einar II er den eneste bevarte av Vardøs store fiskeflåte, som i 1934 bestod av 140 fiskefartøy.

Norges Bank

Banken ble oppført i 1960-1961 og tidligere vært avdelingskontor i Vardø. Bygningen er en spennende representant for 1960-tallets arkitektur.

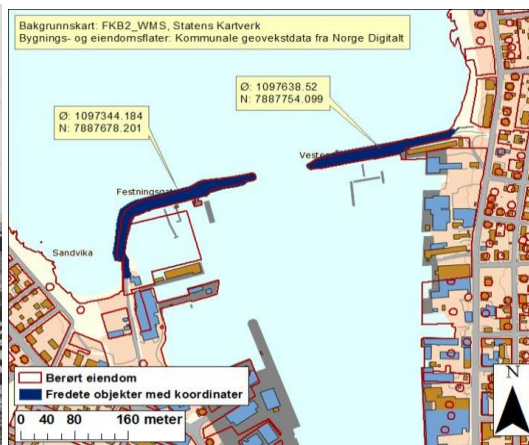
Einar II

Einar II er en motorskøyte på 41 fot, bygd på Hemnesberg, for havfiske utenfor Vardø, i 1934 av familien Andreassen og ble fredet i 2011

Vardø Bymoloer

Bymoloene ble ferdigstilt i 1897 og er et viktig havnehistorisk kulturminne, som har hatt stor betydning for Vardøs byutviklingen.

Vedtaksfredet

Et vedtaksfredet kulturminne fredes i dag gjennom vedtak etter kulturminneloven eller svalbardmiljøloven. Vedtaksfredninger etter kulturminneloven kan omfatte alle typer kulturminner yngre enn 1537. I Vardø kommune er det bygg som er vedtaksfredet; Hundsethgården, Vardø fyrstasjon, Brodtkorbsjåene, Vardø gamle barneskole og Vardøhus festning.

Brodtkorbsjåene

Brodtkorbanlegget ligger i fjæra innerst i Vestervågen og ble fredet i 1990. De to eldste buene skal være oppført omkring 1840 og de andre på slutten av 1800 tallet. Bygningene har kjerne i av laftet tømmer, men er ellers oppført i bindingsverk med stående yterkledning. Materialet er kraftig dimensjonert russetømmer. En del bord har interessante innskrivninger på russisk. Heishjulet er bevart i flere av bygningene.

Vardø fyrstasjon

Vardø fyrstasjon ligger på nordsiden av Hornøya ved Vardø. Fyrstasjonen ble opprettet i 1896, og er et led-/innseilingsfyr. Fyrstasjonens bygninger ble reparert etter krigen, men revet i 1959, slik at alle bygningene i dag er etterkrigsbebyggelse. På Hornøya er det adskillige spor etter tysk befestning med mindre anlegg. Øya er også preget av meget rike fugleforekomster. Fyrstasjonen ble automatisert og avfolket i 1991. Vardø fyrstasjon ble vedtaksfredet i 1998.

Vardø gamle barneskole

Vardø gamle barneskole er en monumental bygning som både i dimensjon og form er atypisk for det vi ellers finner i Norges nordligste fylke. Bygningen ligger i en skråning opp fra Østervågen og har hatt og har en dominerende plass i bybildet. Skolen eies i dag av Finnmark fylkeskommune og er leid ut til Varanger Museum. Bygningen ble vedtaksfredet etter Lov om kulturminner i 1990, arealene rundt ble i 1980 regulert til spesialområde bevaring.

Hundsethgården

Bygget er fra 1870 og er et fredet forretningsbygg og bolig. Gården ble bygd av russetømmer i 2 1/2 etasje og ble fredet i 1990. Den utvendige panelen og belistning er klart sveitserstilinspirert med blant annet vekselvis horisontal og vertikal paneling adskilt med vannbrett. Vinduene typisk 1800-talls 2 fags, med 3 glass i hvert fag. Deler av bygningen ble benyttet som butikklokale.

1. VARDØ I VERDEN

2. FISKERI HISTORIE

67 Vardø, Fiskerflåten.

3. POMORHANDELEN

1.8 KULTURMINNEKLYNGEENE I VARDØ

Vardø er rik på kulturminner, ved å prioritere noen utvalgte kulturminner og kulturmiljø som er knyttet til hovedtemaene kan de sammen brukes for å fortelle historier som er viktige for oss.

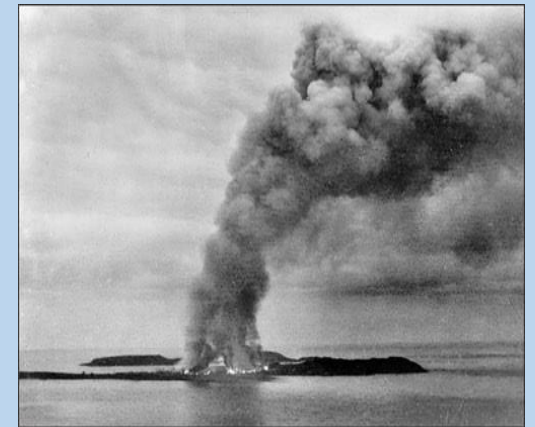
4. KVENSK/NORSK-FINSK HISTORIE

5. TROLLDOMSPROSESSENE

6. KRIGSMINNER

VARDØ I VERDEN

WARDØ I VERDEN

Vardø i verden ble valgt som et av hovedtemaene, fordi Vardø alltid har hatt viktige relasjoner til den store omverden. Vardø er også den nordøstligste byen i Norge og hele Vest- Europa.

Vardøs plassering og eksportør av har knyttet byen sammen med havnebyer i Europa og Afrika. Dette har brakt med nye impulser og ny kunnskap har preget øysamfunnet, og har ført til at Vardø er et sted hvor det alltid skjer noe nytt og spennende.

Vardø har i alle tider også hatt en befolkning med røtter i andre land, og andre kulturer. Dette har skapt det rike kulturlivet, innen idrett, sang og musikk og festivaler. Det finnes også mange hendelser som har vært med på å gjøre Vardø kjent i verden.

KULTURMINNER OG KULTURMILJØ TILKNYTTET VARDØ I VERDEN

Navn: Østervågen (Gamlebyen)

Byggeår: Fra begynnelsen av 1300-tallet

Østervågen har et betydelig innslag av eldre trehus, og bebyggelse som fremstår som organisk og selvgrodd. Bydelen har ikke den samme regelmessige kvartalsstrukturen som karakteriserer Vardø for øvrig. Det man ikke umiddelbart oppdager om man vandrer rundt i Østervågen, er at husene bokstavelig talt står på flere meter med historie. I bydelen finnes tykke bosetningslag fra middelalderen.

Navn: Nordpol Kro

Byggeår: 1864

Nordpol Kro er Nord-Norges eldste bevertningssted og har vært i kontinuerlig drift fra midten av 1800-tallet som hotell og serveringsted. Hovedbygningen er reist av "russetømmer" fra Arkhangelsk-Russland. Nordpol Kro følger Vardø gjennom pomortid, krigsår, gjenreisning og frem til nå som et viktig møtested for både besøkende og lokalbefolkningen. Nordpol kro var siste tappekran og overnatting for Fridtjof Nansen før Fram-ekspedisjonen mot Nordpolen i 1898.

Navn: Gamle Grand hotell

Byggeår: 1912

Grand hotell ble oppført 1912-14, og er med sin beliggenhet et tydelig eksempel på at reisende til Vardø nå ankom byen via «Brodtkorbs tiden», dvs. fra dampskipskaia. Hotellet ble ferdigstilt i 1914, og var et av Nord-Norges fineste og mest moderne med både sentral-varme og elektrisk lys. At det er oppført i betong gjør det til et av Nord-Norges tidligste betongbygninger.

FISKERI

FISKEERI

Fiskeri ble valgt som et av hovedtemaene, fordi «Vardø er grunnlagt på fisk og lever av fisk». Vardø var på begynnelsen av 1900-tallet det største fiskeværet med rundt 4000 båter og 16 000 fiskere. Vardø havn var den første store fiskerihavnen i Nord-Norge. Fiskeriene og byen gikk gjennom mange kriser i de tre tiårene etter 1980, og fiskeri- samfunnet Vardø klarte dessverre aldri å gjenreise seg. Havet er fortsatt Vardøs største ressurs og Vardø havn er hovedhavna for stedets kystfiskeflåte.

BYGG TILKNYTTET FISKERI

Navn: Martin Olsen-bruket

Byggeår: På slutten av 1800-tallet

Martin Olsen-bruket er oppført i tidsrommet 1850-1910. Martin Olsen var i den perioden en av Vardøs viktigste handelspersoner som kjøpte og solgte kull, fisk og salt. Sønnene hans dro til Arkhangelsk og opprettet et sagbruk der som fraktet tømmer til Vardø.

KULTUMINNER OG KULTURMILJØ TILKNYTTET FISKERI

Navn: Tørrfisksjå, Kristian 4. gate 56

Byggeår: Begge tørrfisksjåene ble bygget på slutten av 1800-tallet, i Østervågen

Til sammen utgjør de et helhetlig kulturmiljø. Det eksisterer ikke mange spor etter Vardøs tidligere hovednæring fiskeri, fra før 2. verdenskrig. Tørrfisksjåene har en høy grad av originalitet og gir et autentisk bilde av førkrigstidens fiskerinæring. Sjåene er brukt til lager av tørrfisk.

Navn: Tørrfisksjå, Kristian 4. gate 58

Navn: Østre Molokrok

Byggeår: 1900-tallet

Fiskebruk som fortsatt er i drift. Består av tre bygninger og kai. En egnebu, bolighus og lager/salteri. Tidligere var det trandamperi og en liten egnebu i tømmer på området. Uklart hva som skjedde med trandamperiet. Egnebu i tømmer ble flyttet til Brodtkorbsjåene.

Navn: Vardø slipp

Byggeår: 1900-tallet

Vardø slipp/Bye slippet er et mekanisk verksted som ble brukt til reparasjon og vedlikehold av båter. Verkstedet ble nedlagt på 1970 tallet. Slippet utgjør et helhetlig kulturhistorisk anlegg med intakt maskin-verksted.

POMORHANDELEN

POMORHANDELEN

Pomorhandelen ble valgt som et av hovedtemaene, fordi den har vært svært viktig for infrastrukturen i Vardø og ikke minst den lokale forankringen i byens nære historie. Pomorene er russere som kom fra områdene rundt Kvitsjøen i Russland, med Arkhangelsk som sentrum. De var dyktige sjøfolk og drev handel vestover med folk fra nordområdene.

Først så startet det mest som en byttehandel; pomorene hadde mel og trevirke og nordmenn hadde fisk. Pomorhandelen hadde sin glansperiode på 1800-tallet, og på det meste kunne det være flere hundre pomorskip i Vardø havn. Det var heller ikke uvanlig med utveksling mellom russiske og norske handelsmenn som sendte sine sønner i lære hos hverandre.

Som en del av handelen ble det utviklet et eget språk som de brukte når de handlet. Det oppstod ved at nordmenn trodde de snakket russisk og russerne trodde de snakket norsk, som ble kalt russenorsk. Den norsk-russiske handelen har vært et viktig bidrag i opprettholdelsen og formingen av Vardøs bystatus og ikke minst identitet.

Handelsforbindelsen mellom Norge og Russland går helt tilbake til jernalderen, hvor fisk var den viktigste ressursen i byttehandelen.

KULTUMINNER OG KULTURMILJØ TILKNYTTET POMORHANDELEN

Navn: Brodtkorbsjøene
Byggeår: 1800-tallet

Brodtkorbsjøene, der Pomormuseet befinner seg i dag, er Finnmarks viktigste bygningsarv med direkte tilknytning til pomorhandelen. Anlegget har noen av Vardøs eldste bygninger.

Navn: Lushaugen
Byggeår: ca. 1920

Lushaugen har vært museum siden 1989, men ble opprinnelig bygget som karantenestasjon for fiskere i 1920-årene. Etter hvert bedret hygienen seg, og Lushaugen ble gamlehjem etter krigen.

Navn: Pomorgravene
Datering: 1800-tallet

Tradisjonen om pomorgraver på Steglneset er gammel; på Brox' bykart fra 1890 er stedet merket med «russegraver». Minnesteedet med gravminner er av spesiell kulturhistorisk interesse for besøkende, men har også stor opplevelsesverdi for lokalbefolkning.

KVENSK/NORSK-FINSK HISTORIE

KVENSK/NORSK–FINSK HISTORIE

Den kvensk/norsk–finsk historien ble valgt som et av hovedtemaene, fordi det er en svært viktig del av Vardøs internasjonale historie. Kvenene var finsktalende folk som migrerte til Nord-Troms og Finnmark fra Finland, Tornedalen i Sverige, og fra Russland i flere bølger på 1700- og 1800-tallet. I Norge ble de kalt kvener.

Dagens kvener og norskfinner er etterkommere etter disse innvandrerne. Deres norskfinske og kvenske tilhørighet baserer seg på selvidentifikasjon. De store kvenske migrasjonsbølgene, skjedde på 1700- og 1800-tallet. Den største flyttestrømmen skjedde etter 1830-tallet, da migrasjonen forflyttet seg mot Øst-Finnmark.

Østervågen var innvandrernes bydel fremfor noen i Vardø. Lenge var kvenbad og russebakerier karakteristiske innslag i bybildet, og Østervågen hadde i sin tid en egen læstadiansk menighet. I mange hus var finsk dagligspråket. Vardø ble nok ikke noen «kvenby» på linje med Vadsø, men Østervågen gjorde langt på vei det. I 1890 var noe slikt som 14 prosent av byens voksne innbyggere født i Finland, og nesten alle sammen bodde i Østervågen, i Kristian IVs gate og Slottsgaten. Det fantes også en hel del russiske og svenske innvandrere i bydelen.

KULTURMINNE TILKNYTTET KVENSK/NORSK–FINSK HISTORIE

Navn: Ronthi gården

Datering: 1865

Ronthi-gården ble oppført 1865-1866 av fisker Thomas Jacobsen og er en 2 etasjes bolig oppført i laftet plank i furu fra Russland. Påbygget i 1906, med saltak med gavlen mot sjøen. Ronthigården er omdiskutert på grunn av det fremskredne forfallet, men er et klenodium. Huset representerer Vardø som innvandrer by tydeligere enn noen annen bygning eller annet kulturminne i byen.

Navnet på gården skriver seg fra senere eier, Johan Henrik Ronthi fra Kuusamo, som sammen med kona Anna Brita drev både bakeri og fjøs i huset. Rundt 1910 var dette den største leiegården i bydelen Østervågen, hvor det bodde nærmere 40 personer i huset fordelt på 7 små leiligheter med ett rom. Kun én av disse kunne sies å være «norsk», mens de andre familiene hadde etternavn som Vauha, Harjo, Huerinen og Mikonen. Ronthigården rommet også ett av de bakeriene som fantes i Østervågen.

TROLLDOMSPROSESSENE

TROLLDOMSPROSSESSENE

Trolldomsprosessene ble valgt som et av hovedtemaene, fordi Vardø var et administrasjonssentrum i nord, og det var her representanter for myndighetene, eller kongens menn satt. Derfor ble de fleste av trolldomssakene i Finnmark vi kjenner til, ført her. Trolldomsprosessene pågikk over en periode på ca. 100 år, og var på sitt mest intense mellom 1620 og 1665. Hele 91 mennesker mistet livet på bålet i Vardø, nærmere bestemt på Steilneset. De mest intense prosessene i Finnmark fant sted en relativt kort periode etter reformasjonen i Norge-Danmark. Det var mye politisk uro og usikkerhet, særlig i Finnmark. Grensen var ennå ikke tydeliggjort verken mot Russland, Finland eller Sverige. De anklagde satt på Vardø- hus festning, ikke den som vi ser i dag, og her satt de i det man kalte trollkvinnehullet og avventet sin skjebne. Mange av dem ble utsatt for ydmykende forhør og behandling. De ble barbert over hele kroppen fordi man mente at djevelen satte seg i håret.

De fleste av kvinnene som satt der var anklaget for å ha inngått en pakt med djevelen, den verste forbrytelsen man kunne begå i de dager. Loven som skulle «*straffes paa deres Hals uden all Naade*» som ble satt av kong Christian den IV. Av de anklagde var cirka 84% kvinner. Noen satt der i forbindelse med enkeltsaker, andre fordi de var angitt av andre som var anklaget, i såkalte kjedeprosesser. På det meste ble så mange som 20 personer brent med utgangspunkt i den samme saken.

KULTURMINNER TILKNYTTET TROLLDOMSPROSSESSENE

Navn: Domen og Domsholla

Datering: 1600- tallet

Domen som den største av hulene der, Domsholla spilte en viktig rolle under de store og grufulle trolldomsforfølgelsene i Finnmark på 1600-tallet. I rettsprotokollene fra den gangen kan man stadig lese om at trollfolkene samlet seg nettopp på Domen. Det ble forestilt at det fantes en nedgang til Helvete gjennom Domsholla, og at djevler og demoner spredte seg derfra utover hele verden.

Navn: Steilneset

Datering: 1600- tallet

Byggeår: 2011

På Steilneset, det gamle retterstedet i Vardø, er et minneste over ofrene for trolldoms- prosessene på 1600-tallet. Det er basert på komponentene kunst, arkitektur og historie. Minneste er laget av kunstneren Louise Bourgeois, arkitekten Peter Zumthor og historiker Liv Helene Willumsen. Steilneset minneste ble åpnet i 2011. En kultursti som omfattet Steilneset, ble åpnet i 2005. Steilneset er et minneste over ofrene for trolldoms- prosessene på 1600-tallet.

KRIGSMINNER

KRIGSMINNER

Krigsminner er fysiske eller immaterielle minner etter krig og okkupasjon. Krigsminner ble valgt som et av hovedtemaene, fordi Vardø er unik i den forstand at det står et samlet miljø med mange bevarte bygg som er eldre enn 1945. Få bygg fra før krigen er bevart i resten av fylket. Førkrigsbebyggelsen i Vardø, kan derfor bidra til at en kan ane noe om hvordan byene i resten av Finnmark var før krigen.

2. VERDENSKRIG

Krigen fikk katastrofale konsekvenser for innbyggere, bebyggelse og infrastrukturen i Vardø. Det tyske nærværet i byen gjorde Vardø til et aktuelt bombemål for sovjetiske fly. Store deler av den eldre trehusbebyggelsen ble rasert på grunn av bombingene og brannene som fulgte i kjølvannet av den. Da tyskerne trakk seg tilbake høsten 1944, ble 1650 personer evakuert fra øya, mens 1400 overvintret frem til fredsvåren 1945, under svært vanskelige forhold.

PARTISANHISTORIEN

Partisanene i Finnmark var en motstandsbevegelse under andre verdenskrig. Partisanvirksomheten bestod av sivile finnmarkinger som sammen med sovjetiske styrker kjempet, i likhet med andre norske motstandsbevegelser, som f.eks. Milorg, mot den tyske okkupasjonsmakten. Det var omtrent 50 partisaner samlet i Finnmark. Fleste-parten befant seg i Øst- Finnmark, nærmere bestemt Kiberg.

KRIGSKULTURMINNER

Bildet gjengies med tillatelse fra travel-finnmark.no/ 8.aug.2019 /jir

Navn: Tysk kystfort Kiberg (MKB 3./513)

Datering: 1940-1945

MAB 3./513 Kiberg var et tysk marinekystfort oppført på Kibergsneset i Vardø kommune, sommeren/høsten 1942. Fortet var bestykket med 3 stk. 28 cm SKL/45 kanoner med en rekkevidde på rundt 34 000 meter. Fortet ble sprengt av sin egen besetning i oktober 1944 i forbindelse med evakueringen fra Finnmark pga. den sovjetiske hærens fremrykning.

Navn: Internatet i Kiberg/Partisanmuseum

Datering: 1932

Det tidligere oppførte internatet ble overdratt i 1999 av Vardø museene, i dag Varanger museum IKS. På museet finner man historie om Finnmarks motstandere mot tyskerne. Foran på bildet ser man minnestein over de 25 navnene som mistet livet under krigen.

Navn: Ørneredet (på skagen)

Datering: 1940-1945

Fra denne bunkeren skulle kanonildene fra batteriet ledes. Inni selve bunkeren var kikkerter for observasjon plassert, og på taket stod det en avstandsmåler for å finne avstanden til målene. Fra bunkeren er det adgang til et fjellanlegg som er sprengt ut i fjellet under. Anlegget har flere rom og tunneller, delvis i betong.

An aerial photograph of a coastal village, likely in Norway, showing colorful houses, a beach, and a bay. The foreground features rocky, moss-covered terrain. A semi-transparent blue rectangular box is overlaid on the center of the image, containing white text.

DEL 2:
Kulturminner og
Planarbeidet

2.1 PLANEN OG PLANPROSESSEN

Riksantikvaren etablerte i 2010 et nasjonalt kunnskapsløft for kulturminneforvaltning i kommunene. Kommunene blir her utfordret til å utarbeide kommunale kulturminneplaner. Arbeidet med planen kan bidra til å høyne kunnskapsnivået både hos administrasjon, politikere og kommunens befolkning, og slik styrke forvaltningen av våre kulturminner og kulturmiljø.

Bevissthet rundt egen historie og ivaretagelse av verdifulle spor etter levd liv fra lang tid tilbake, bør innarbeides i kommunens ulike virksomheter fra byggesak til skole. Plan- og bygningsloven og kulturminneloven gir føringer for forvaltningen av kulturminnene våre, men det trengs også et godt planverk som kan ligge til grunn for både kommunal, regional og statlig planlegging og virksomhet i Vardø kommune.

BAKGRUNN FOR PLANARBEIDET

Varanger museum har gjennom prosjektet Vardø Restored utført et viktig arbeid med vedlikehold av bygg i samarbeid med eierne. Dette har ført at det historiske og tradisjonelle Vardø har kommet mer fram.

Vardø Restored har siden 2016 utarbeidet et grunnlagsmateriale for kommunens kulturminneplan. Materialet var ferdigstilt i 2018 og gir en grundig kartlegging av førkrigsbebyggelse i Vardø. For å fortsette arbeidet med bevaring av historisk arkitektur må kommunen ha en plan.

Kommunen har fått innvilget kr 100 000,- fra riksantikvaren for å utarbeide en kulturminneplan.

Vilkår for bruk av midlene er at:

- ❖ Kommunen har en prosjektplan fram til vedtatt plan.
- ❖ Det er politisk vedtak om utarbeiding av kulturminneplan.
- ❖ Verneverdige kulturminner som er prioritert i den vedtatte planen legges inn i Askeladden (dataregister).
- ❖ Kommunen rapporterer til fylkeskommunen.
- ❖ Kommunen skal ha oppdaterte oversikter/lister over prioriterte, verneverdige kulturminner i kommunen.
- ❖ Verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som kommunen prioriterer, sikres i kulturminneplanen som vedtas.

Komiteen for teknisk, næring, plan og kultur har den 30.01.2019 (sak 3/19) vedtatt at enheten for teknisk, næring, plan og kultur skal starte utarbeidelsen av en kulturminneplan for vardø kommune.

KULTURMINNEPLAN

Planen skal være et formelt grunnlag for å ivareta kulturminnehensyn i planarbeid og annen saksbehandling. Gjennom planarbeidet skal kulturminner og kulturmiljøer beskrives, vurderes, kartfestes og presenteres. Det finnes tre typer kulturminneplaner; tema i kommuneplanen, kommunedelplan for kulturminner og temaplan.

Vardø kommune har valgt å lage en temaplan. En temaplan er sentrert rundt utvalgte temaer og kan vedtas uten å følge alle saksbehandlingsreglene i plan og bygningsloven. Selv om temaplan ikke er pålagt det samme lovverket så har saksbehandlingsreglene blitt fulgt. For å forklare den rike historien som gjenspeiles i kommunens kulturminner, har arbeidsgruppen valgt ut «klynger» som sammen kan fortelle historien om utviklingen. Klyngene som er valgt er strukturert rundt 6 hovedtema.

TEMAPLAN

Målsetninger

- ❖ Bevaring av de viktigste kulturminner kulturmiljøer og landskap.
- ❖ Samle kunnskap og formidle Vardø sin kulturhistorie til barn og unge i skolen og barnehage, innbyggere generelt og alle som besøker kommunen.
- ❖ Synliggjøre potensialet for bruk av Vardø sin rike kulturarv som en ressurs for utvikling av reiselivsnæringen.
- ❖ Bidra til at kulturminner og kulturmiljø i større grad blir brukt lokalt til kulturell, miljømessig, sosial og økonomisk verdiskapning
- ❖ Etablere forutsigbare verktøy for planlegging, byggesaksbehandling og utbygging.
- ❖ Det skal oppmuntres til å oppsøke kulturminnene og skape engasjement og interesse.

Hovedtema:

Dette kan gi skoleverket, museet, reiselivsnæringa og andre en bedre mulighet til å ta kulturminnene i bruk når det gjelder inspirasjon, læring, forståelse, og opplevelse.

1. Vardø i verden
2. Fiskerihistorien
3. Pomorhandelen
4. Kvensk/norsk–finsk historie
5. Trolldomsprosessene
6. Krigsminner

Målgrupper

Folk flest – både barn og voksne.

- ❖ Kunnskap og eier forhold til Vardøs historie vil gjøre at flere ser verdien i å ta vare på kultur-minner. Slik at kunnskapen om kulturminner med vår historie ikke blir borte i løpet av generasjonsskifter.
- ❖ I sin ytterste konsekvens kan dette dreie seg om lokalsamfunnets evne til å overleve.

Næringslivet – Lokale entreprenører

- ❖ Samarbeid og tilrettelegging for næringsutvikling innenfor reiselivsnæringen er viktig for at Vardø skal bli et unikt kulturhistorisk reisemål
- ❖ Det er også veldig viktig å samarbeide med lokale entreprenører med kompetanse innenfor restaurering og bevaring av kulturminner.

Private eiere av kulturminner

- ❖ Får fokus på istandsetting og ivaretagelse av kulturminner og kulturmiljøer

2.2 ORGANISERING AV PLANARBEIDET

For å registrere, beskrive, vurdere, tolke og aktivere kulturminne og kulturmiljø er en avhengig av både plan- og kultuurminnefaglig og lokalhistorisk kompetanse. En bør også sikre god forankring gjennom politisk representasjon. Det etableres derfor en arbeidsgruppe og en referansegruppe med representanter som speiler bredde i kompetanse og bakgrunn. Gruppene for denne planen er satt sammen slik:

Prosjektleder:

Zebib Bredesen, teknisk sektor

Arbeidsgruppe:

Monica Dahl, Varanger museum

Svein Harald Holmen, historiker

Arnt-Bjarne Aronsen, Vardøhus museum

Kjell Odin Larsen, Forsvarsbygg

Gry Kristiansen, Kulturpiloten

Monica Esbensen, politiker

Frank Cato Lahti, lokalhistoriker

Sissel Holt, bygningseier

Bertine Tønseth, Komafest

Maria Bertheussen, Varanger museum

Referansegruppe:

Alonza Garbett, teknisk sektor

Bett Skaga, leder Vardø turlag

Odd Inge Haravik, kommandant

Elin Rose Myrvoll, Sametinget

Steinar Borch Jensen, Vardøhus museum

❖ OFFISIELLE REGISTRERINGER I VARDØ KOMMUNE (per 1.06.2019)

ARKEOLOGISKE (764)

Tittel	Antall
Lokaliteter	78
Kulturminner	120
Enkeltminne	566

BEBYGGELSE (121)

Tittel	Antall
Lokaliteter	20
Kulturminner	18
Enkeltminne	83

KIRKESTED (11)

Tittel	Antall
Lokaliteter	3
kulturminner	1
Enkeltminne	7

SEFRAK BYGG (ca. 449)

Tittel	Antall
Kavringen	5
Persjford	12
Smelror	16
Komagvær	21
Kiberg	138
Vardø	257

KULTURMILJØ

Tittel	Art
Vardø festningsbyen	Nasjonale Verdi
Vardø Sentrum	Nasjonale Verdi

Kilde: Askeladden (Riksantikvaren)

REGISTRERTE KULTURMINNER

Langt fra alle automatisk fredete arkeologiske kulturminner er registrert i databaser og kartfestet. Den nasjonale registreringsaktiviteten i forbindelse med Økonomisk kartverk ble i stor grad utført på 1960-, 70- og 80-tallet, og da primært i sentrale strøk definert. Størstedelen av Finnmark falt dermed utenfor.

I Vardø kommune er det registrerte 896 kulturminner og to kulturmiljø i Askeladden (den offisielle database over freda kulturminner og kulturmiljøer i Norge). Bygninger bygd før 1900 var registrerte over hele landet, med unntak av i Finnmark der bygg før 1945 var registrert. I kommunen er det 449 SEFRAK-registreringer. (Sekretariatet For Registrering Av faste Kulturminner)

Manglende registreringer og feilregistrering er en utfordring for kommunenes arealplanlegging og kulturminne arbeid. Det arbeides hele tiden med å oppdatere og forbedre kvaliteten på opplysningene.

MEDVIRKNING

Lokalt engasjement og samarbeid har vært en viktig i arbeidet med en kulturminneplan. Det finnes både generelle krav til medvirkning i planlegging, og mer spesifikke regler i forhold til bestemte plan-typer og lovverk.

De fem medvirknings kategoriene

- ❖ **Offentlighet:** En planprosess som forholder seg til lovens minimums-krav, ved at planen blir annonsert ved oppstart, høring og vedtak, og blir lagt ut til offentlig ettersyn.
- ❖ **Informasjon:** En planprosess der planmyndigheten legger opp til et aktivt informasjons-opplegg med vekt på å informere og innhente informasjon.
- ❖ **Diskusjon:** Her legges der opp til aktivt samråd med berørte parter der planleggerne vektlegger å få informasjon og synspunkter fra de berørte. En ønsker debatt for å få inn nye synspunkter eller avdekke konflikter. Det legges opp til møter med organisasjoner og foreninger. Det brukes også folkemøter.

- ❖ **Medbestemmelse:** Beskriver en medvirkningsform som legger opp til stor grad av aktivisering ved at de berørte skal kunne være med å utforme planen gjennom større eller mindre grad medbestemmelse over planarbeidet. Det er viktig at de har en reell mulighet til å påvirke resultatet.
- ❖ **Beslutningsrett:** Her legges det opp til medvirkningsprosesser der det gis beslutningsrett til aktørene i prosessen.

**VARDØ
KOMMUNE**
www.vardo.kommune.no

Høring av planprogram Kulturminneplan, Vardø kommune

Vardø kommune varsler om oppstart av planarbeid med en temaplan for kulturminner 2019-2029. Temaplanen for kulturminner er en tematisk plan som skal ivareta lokalmiljøenes og kommunens interesser, så vel som regionale og nasjonale interesser og mål knyttet til forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer.

I forbindelse med dette planarbeidet ønsker kommunen forslag og innspill som gjelder viktige temaer, kulturminner og kulturmiljøer som bør inngå i planen. Planprogrammet for kulturminneplan legges ut til offentlig ettersyn og til høring. I planprogrammet står det mer om formålet med planarbeidet, hvilke temaer som skal vurderes og hvordan prosessen skal gjennomføres.

Vardø kommune ber om innspill til planprogrammet. Høringsfristen er satt til 4. april 2019. Eventuelle merknader må fremsettes skriftlig og oversendes til postmottak@vardo.kommune.no innen høringsfristen.

Planprogrammet finnes på www.vardo.kommune.no

■ Kirkegata 4, 9950 VARDØ
■ Telefon: 78 94 33 00
■ Telefaks: 78 94 33 09
■ postmottak@vardo.kommune.no
■ www.vardo.kommune.no

Selv om temaplan ikke er pålagt det samme lovverket så har saks-behandlingsreglene blitt fulgt. Med hjemmel i PBL § 4-1 ble plan-programmet lagt ut på offentlig høring og hensyn. Selve planprogrammet var tilgjengelig på kommunens hjemmeside og på rådhuset v/servicekontoret.

Informasjon om planprogrammet var annonsert både i Østhavet som er Vardøs lokale avisen og på kommunens Facebook side og hjemmeside. Planprogrammet ble sendt til Sametinget, Riksantikvaren, FFK og Fylkesmannen. Kommunen mottok kun 1 formelt innspill (som vi etterfulgte) fra Fylkesmannen i Finnmark. Selv om vi ikke fikk så mange formelle innspill så har arbeidet med planprogrammet ført til mange gode uformelle møter/samtaler med nyttige innspill og synspunkter for videre planarbeid. En av disse er 2 nye deltakere i arbeidsgruppen og en ny deltaker i referansegruppen.

Det reviderte planprogrammet med endringer/suppleringer ble vedtatt i komiteene for teknisk, næring, plan og kultur i møte 20.05.2019 (sak 22/19) og sendt til avsluttende politisk behandling og fastsatt i formannskaps møte den 27.05.2019 (sak 19/19).

Lokal forankring

Lokalt engasjement har vært en viktig del av arbeidet med kulturminneplan. Vardø kommune informerte derfor om arbeidet med kulturminneplan i to folkemøter og på kulturarv seminaret i Vardø. Det at vi hadde en åpne arbeidsprosess førte også til at vi fikk nye medlemmer i arbeidsgruppen.

2.3 NASJONALE FØRINGER

I «Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging» er det tydeliggjort at det er kommunene som har «hovedansvaret for å identifisere, verdsette og forvalte verneverdige kulturminner i tråd med nasjonale mål».

LOVVERK

Loven er det viktigste redskapet for å ivareta mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer. Som planmyndighet har kommunen en sentral rolle i forvaltningen av kulturarven.

Kulturminneloven

§1. «Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.»

Kulturlova

§ 1. «Lova har til føremål å fastleggja offentlege styresmaktens ansvar for å fremja og leggja til rette for eit breitt spekter av kulturverksemd, slik at alle kan få høve til å delta i kulturaktivitetar og oppleve eit mangfald av kulturuttrykk.» Herunder § 2 bokstav b «verna om, fremja innsikt i og vidareføra kulturarv.»

Naturmangfoldsloven

§ 1. «Formål Lovens formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur.»

I tillegg til lovverket finnes det en rekke overordnede nasjonale dokumenter.

NASJONALE DOKUMENTER

NOU 2002:1: «Fortid former framtid – Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk» legger vekt på «å vurdere kulturminner og kulturmiljøer som ressurser i seg selv, og å se kulturminnene og kulturminnepolitikken som ledd i større samfunnsmessig sammenheng».

St.meld. nr.26 (2006–2007) «Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand» setter fast at «Kulturminnene skal være aktive element i lokalsamfunna, både med hensyn til trivsel og verdiskaping. Det skal være naturlig og så enkelt som mulig å kombinere bruk og bevaring.»

St.meld. nr. 16 (2004–2005)

«Leve med kulturminner».

Stortingsmeldinga dokumenterer at uerstattelige kulturminneverdier er i ferd med å gå tapt og at kulturminner og kulturmiljø ikke blir sett på som en ressurs i samfunnsutviklingen.

NASJONALE MÅLSETNINGER

I St.meld. nr. 8 (1999-2000)

«Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand» setter regjeringen fast et strategisk mål om at «mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser og som grunnlag for opplevelse og videreutvikling av fysiske omgivelser. Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv som kunnskapsressurser og som grunnlag for opplevelser.»

NASJONALE MÅL FOR KULTURMINNEVERN

MÅL 2.1

Tapet av verneverdige kulturminne skal minimeres

Utviklingen er positiv, og det årlige tapet av verneverdige kulturminner er nå i underkant av 1 prosent. De siste årene har tapsprosenten sunket.

MÅL 2.2

Et prioritert utvalg av arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020

Utviklingen mot målet er positiv sett i lys av Riksantikvarens bevaringsprogrammer, men kan på bakgrunn av måltall i programmene ikke vurderes som oppnådd.

MÅL 2.3

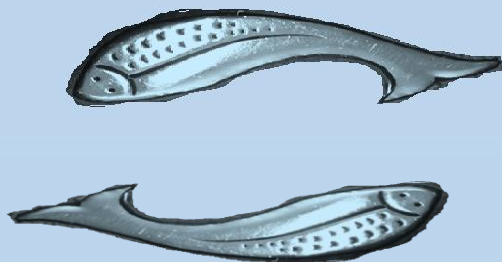
Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljø skal være vedtaksfredet innen 2020

Utviklingen mot målet er positiv, og Riksantikvaren jobber målrettet for å supplere fredningslisten med underrepresenterte kategorier.

MÅL 2.4

Freda bygninger, anlegg og fartøy skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020

Utviklingen mot målet er positiv, men ikke tilstrekkelig til at målet nås.

Kilde: Miljøstatus.no

2.4 REGIONALE FØRINGER

Finnmark fylkeskommune og Sametinget har utarbeidet en «*Regional plan for kulturminner og kulturmiljø i Finnmark 2017–2027*». Kulturminner og kulturmiljø i Vardø kommune som er en del av den regionale planen må få en plass i den kommunale planen. Listen over kulturminner og kulturmiljø i Vardø kommune med regional eller nasjonal verdi er ikke endelig. Listen kan suppleres eller justeres etter kommunens planarbeid.

Videre er fylkesplan og handlingsprogram for kultur også relevante, idet de synliggjør fylkeskommunen som en regional utviklingsaktør med både kompetanse og økonomiske virkemidler i kulturminnearbeidet. Museene er også sentrale i arbeidet med kulturvern og kulturminner. De har selvstendige oppdrag knyttet til bevaring, forvaltning og formidling.

MÅL

I del 1 i denne planen er det overordnede målet for kulturminneforvaltningen i Finnmark at kulturminners og kulturmiljøers historiske verdier og bruksverdier aktiveres i samtiden og bevares for kommende generasjoner.

REGIONALE SATSINGSOMRÅDER FOR KULTURMINNEVERN

❖ KUNNSKAP:

At kulturminner er dokumentert, kartfestet og forstått.

❖ FORMIDLING:

At kulturminner og kunnskap om dem er tilgjengelig og ønsket.

❖ FORVALTNING:

At forvaltningen er velorganisert og har nødvendige redskaper og virkemidler.

❖ SAMARBEID OG DELTAKELSE:

At det legges til rette for god samhandling mellom eiere, lokalsamfunn, frivillige organisasjoner og offentlige og private aktører.

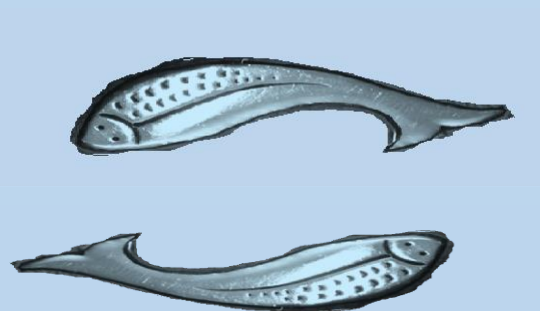
❖ VERN OG VEDLIKEHOLD:

At kulturminner og kulturmiljøer vernes og sikres mot ødeleggelse.

❖ SAMFUNNSNYTTE OG VERDISKAPING:

At kulturminneverdiene bidrar til attraktive lokalsamfunn og til å profilere Finnmark på en positiv måte.

2.5 FORVALTNING AV KULTURMINNER

LOVVERK

Kulturminneloven har som formål at «*Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.*»

Kulturminneloven slår fast at kulturminner eldre enn 1537, og stående bygg eldre enn 1649 er automatisk fredet. Kulturminneloven gir også hjemmel til freding av nyere bygninger og kulturmiljø. Kulturminneloven pålegger kommunene å melde fra til fylkeskommunen ved søknader om riving eller vesentlig endring av bygg eldre enn 1850.

Planlegging etter plan- og bygningsloven skal vise gjeldende og framtidig utnyttning av areal i et område og sikre både bruk og vern av areal. Loven er det viktigste redskapet for å oppbevare mangfoldet av kulturminner og kulturmiljø. Som planmyndighet har kommunen en sentral rolle i forvaltningen av kulturarven.

Kommunen kan ved bruk av plan- og bygningsloven sikret vern av kulturminne på kommuneplannivå (jf. § 11–8) og på reguleringsplannivå (jf. § 12–6). Byggesaksforskriften § 19 gir kommunene mulighet til å gi pålegg om utbedring av verneverdige bygninger innenfor en økonomisk forsvarlig ramme.

ØKONOMISKE STØTTEORDNINGER

I tillegg til at lovverket gir hjemmel til å sikre kulturminner gjennom kommunale planer og byggesaksbehandling, finnes det også økonomiske insentiv som kan benyttes innenfor kulturminnevern. Vardø kommune har et kommunalt byfornyelsesfond som kan benyttes til å gi tilskudd til private eiere av verdifulle og verneverdige bygninger, kulturmiljø og kulturminner i kommunen.

Sametinget og Finnmark fylkeskommune får overført tilskuddsmidler fra Riksantikvarens tildeling over statsbudsjettet. Eiere av fredete bygg kan også søke Sametinget og fylkeskommunen om tilskudd til vedlikehold og antikvarisk restaurering.

Det Norske kulturminnefond gir tilskudd til private eiere og forvaltere av ikke-fredet kulturminner.

Det finnes også flere private stiftelser og fond som gir tilskudd til restaurering og istandsetting av kulturminner. Dette gjelder blant annet stiftelsen UNI og norsk kulturarv.

ANSVARSFORDELING

Forvaltningsansvaret for kulturminner er delt mellom staten, fylkeskommunen, Sametinget og kommunene. Ansvarsfordelinga innen kulturminneforvaltningen er nærmere omtalt i Forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven.

Klima- og miljødepartementet har det overordnede ansvaret for forvaltningen av kulturminner og kulturmiljø i Norge mens *Riksantikvaren* er fagdirektorat for departementet og har det overordnet, faglige ansvaret for kulturminneforvaltningen og fungerer som rådgiver og forbereder saker for Klima- og miljødepartementet. Riksantikvaren har først og fremst ansvar for kulturminner, kulturmiljø og landskap av nasjonale verdi, det vil si alle kulturminner som er automatisk fredet eller vedtaksfredet.

Finnmark fylkeskommune skal se til at kjente automatiske fredet kulturminner i fylket blir oppbevarte for ettertiden. De har ansvar for å gjennomføre arkeologiske registreringer i plansaker, og skal sikre at eventuelle nyoppdaget kulturminner får et tilstrekkelig vern i planer.

Fylkeskommunen gir erklæring til tiltak og planer som berør kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap av regional og nasjonal verdi, og skal ha til uttale søknader om tiltak som gjelder stående bygg som er eldre enn 1850. Finnmark fylkeskommune er forvaltningsmynde for fredet kulturminner fra nyere tid og utarbeider nye fredningsforslag.

Kommunene har ansvar for alle kulturminner, kulturmiljø og landskap med lokal verdi. Dette gjelder de aller fleste kulturminnene. Plan- og bygningsloven er det viktigste juridiske verktøyet, men kommunen har også mynde gjennom flere særlover som omtaler kulturminne, blant annet som lokal landbruksmyndighet. I noen tilfeller kan også naturmangfoldsloven være relevant for å sikre kulturminne og kulturlandskap.

GRUNNEIERNE SITT ANSVAR

Kulturminner har alltid en eier, ofte en privatperson eller en privat virksomhet. Eierne har hovedansvar for egne kulturminner, både de som samfunnet har definert som verneverdige gjennom ulike vedtak og de som først og fremst har verdi for grunneieren.

Etter § 31–3 i lov om planlegging og byggesaksbehandling (Plan- og bygningsloven) plikter «eier eller den ansvarlige [...] å holde byggverk og installasjoner som omfattes av dette lov i en slik stender at det ikke oppstår fare for skade på, eller vesentlig ulempe for person, eiendom eller miljø, og slik at dere ikke virker skjemmende i seg selv eller i forhold til omgivelsene». Det er huseier sitt ansvar å følge denne paragrafen.

Engasjerte og initiativrike huseiere er den viktigste faktoren for god bevaring av viktige kulturminner. Det kreves ofte ekstra ressurser for å bevare kulturminner. Det er derfor ikke alltid mangel på kunnskap eller forståelse som gjør at kulturminner kan gå tapt, men tilgangen på ressurser. Eier av verneverdige hus skal ta kontakt med kommunen for veiledning ved endringer eller større vedlikeholds arbeid før tiltaket blir igangsatt.

2.6 VERNEKRITERIUM

Kulturminner er viktige ressurser og om de ikke bevares, så går de tapt for alltid. De prioriteringene vi gjør, vil dermed få følger for all fremtid.

Arbeidet vi gjør med å prioritere og verdsette kulturminnene, og med å oppbevare disse kulturminnene, vil derfor få følger for hvilke kulturminner våre etterkommende får oppleve.

Verdien til kulturminnene – er likevel ikke et konstant tall. Hva som blir sett på som verd å oppbevare kan variere fra periode til periode, fra sted til sted og fra person til person. Hva folk ser på som verdifulle kulturminner i fremtiden, er vanskelig for oss å vite i dag. Likevel er det nettopp det en skal forsøke å ta stilling til.

Gjennom verdisetting av kulturminner skal en vurdere hvor viktige kulturminne er i dag og i fremtiden, hvorfor de er viktige og hva som gjør de verd å oppbevare. Når en skal avgjøre hvilke kulturminner som er viktigst, må de ulike verdiene veies. For å gjøre dette har det vært benyttet ulike kriterium.

Street-art av et hvalskjelett. Håndmaleri av belgiske Roa under Komafest i 2016.

For å vurdere kulturminner er det vanlig å benytte tre typer kulturminneverdier:

- ❖ **Kunnskapsverdi** sier noe om hvordan kulturminnet er egnede til å være en kilde til kunnskap om fortiden og hva det kan fortelle om f.eks. byggeskikk og historie.
- ❖ **Opplevelsesverdi** er en mer subjektiv kategori som er mer avhengig av enhver sine erfaringer og preferanser. Opplevelsesverdier er tilsluttet hvordan kulturminnene påvirker oss som menneske. Symbolverdiene er viktige her.
- ❖ **Bruksverdi** handler om kulturminnet som ressurs til verdiskapning og vekst. Bygninger som er godt oppbevart kan være mer lønnsomme å ta i bruk fremfor å rive og bygge nytt.
- ❖ Scorer et kulturminne høyt innenfor én eller flere av disse kategoriene, sier vi at det har høy kulturminneverdi.

Kriteriene for å sikre at vurderingen er mer systematisk og mest mulig objektiv er:

❖ **Sjeldenhet:**

Det er viktig å være oppmerksom på kulturminner det finnes få av. Er et kulturminne sjelden, får det høyere kunnskapsverdi.

❖ **Alder:**

Høy alder er et viktig kriterium, og noen ganger er alder alene nok til at et kulturminne har nasjonal verdi og dermed er fredet. Vi har få kulturminner fra før 1850, og disse kulturminnene får gjerne høy kunnskapsverdi på bakgrunn av alderen. Bortsett fra når et objekt er fredede, er likevel alder et kriterium alene. Særlig er det viktig å se alder og autentisitet i sammenheng.

❖ **Autentisitet:**

Høy autentisitet vil si at kulturminnet er lite eller ikke endret. Begrepet blir gjerne brukt i skildringen av eldre hus, og forutsetter en viss mengde originalmaterialer og detaljer. Høy autentisitet gir stor kunnskaps- og opplevelsesverdi.

❖ **Representativt:**

Om et kulturminne er representativt eller typisk for vårt område, så er med på å trekke opp både kunnskaps- og opplevelsesverdien.

❖ **Arkitektonisk eller arkitektur– historisk verdi:**

Et kulturminne som har arkitektonisk og kunstnerisk verdi har en opplevelsesverdi, mens arkitektur– historisk og kunsthistorisk verdi er en kunnskapsverdi.

❖ **Sammenheng og miljø:**

Et kulturminne som er plassert i et område med mange andre kulturminner – et kulturmiljø, eller som spiller på lag med landskapet omkring, kan ha stor miljøverdi. Objekt i et kulturmiljø som i seg selv ikke har høy kulturminneverdi alene, kan ha verdi som del av en helhet.

❖ **Tilsluttet viktige hendelser/personer:**

Dersom viktige personer eller hendelser er nært knytt opp til et kulturminne, vil dette gi kulturminnet høyere kulturminneverdi.

❖ **Tilstand:**

Tilstand er ikke et kriterium som alene gir et objekt en høy kulturminneverdi. Tilstanden til bygget er et tilleggs– kriterium som blir benyttet når det er flere likeverdige objekt med høy kulturminneverdi. I slike tilfeller er det rimelig å velge det kulturminnet som er best bevart.

❖ **Plassering:**

At et kulturminne står der folk ferdes, kan gi det høyere kulturminneverdi fordi det er viktig for lokal identitet, det er miljøskapende eller det er egnet til formidling. Slik kan et kulturminne som f.eks. ligger like ved en mye brukt tursti få høyere kulturminneverdi enn et tilsvarende kulturminne som står der folk ikke ferdes. Et kulturminne som står der folk ferdes, får høyere opplevelsesverdi.

❖ **Potensiale for bruk:**

Den beste måten å oppbevare et kulturminne, er ved å bruke det. Ved å ta hensyn til kulturminnet, kan en i de fleste tilfellene oppbevare kulturminneverdien selv om en tilpasser det til bruken. Et kulturminne som en kan bruke, får høy bruksverdi.

❖ **Identitet og symbolverdi:**

En del kulturminner er viktig for vår identitet med høy symbolverdi.

Alle kriteriene har vært benyttet for å vurdere kulturminnene og fremheve de som er viktigst. Særlig er alder, sammenheng og miljø, autentisitet, og potensialet for bruk vektet høyt.

ALLE VEDLEGG ER TILGJENGELIG PÅ VARDØ KOMMUNEN SIN NETTSIDE**FREDETE KULTURMINNER**

Et fredet kulturminne er et kulturminne som myndighetene mener har så store verdi at det må bevares for ettertiden.

De blir da fredet etter kulturminneloven.

Kategorien omfatter både automatisk fredet kulturminner, forskriftsfredet kulturminner, vernet fartøy og vedtaksfredet kulturminner.

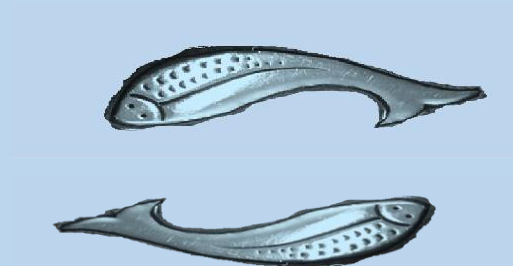
Oversikt over fredete kulturminner ligger som Vedlegg I.

UTVALGTE KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I VARDØ KOMMUNE

Et kulturminne eller kulturmiljø som kommunen gjennom planarbeidet har vurdert å ha særlig høy lokal verneverdi.

De viktigste kriteriene er; høy alder, autentisitet, sammenheng og miljø og potensiale for bruk. Det er svært viktig at disse kulturminnene og kulturmiljøene blir bevart for ettertiden

Oversikt over alle verneverdige kulturminner i Vardø kommune ligger som Vedlegg II.

2.7 RETNINGSLINJER FOR KULTURMINNENE

GENERELLE RETNINGSLINJER AUTOMATISK FREDET

Forvaltning av de automatisk fredet kulturminner i kommunen er lagt til Troms og Finnmark fylkeskommune, Varanger museum og Riksantikvaren. Alle saker som gjelder automatisk fredet kulturminner skal oversendes til fylkeskommunen

FREDET BYGG OG ANLEGG

Troms og Finnmark fylkeskommune er forvaltningsmyndighet for fredet bygninger og anlegg fra nyere tid (etter 1537), med unntak for de som er i statlig eie. At et kulturminne er fredet innebærer at alle endringer som går utover vanlig vedlikehold må godkjennes på forhånd av kulturminnemyndighetene. Dette blir gjort gjennom vedtak om dispensasjon fra kulturminneloven. Søknad sendes direkte til fylkeskommunen.

For bygninger fra før 1537 og fredet kulturminner i statlig eie skal dispensasjonssøknad sendes til Riksantikvaren.

Fotografi fra rundt 1935. Dette er trolig fra før selve Lærebruket ble etablert, men viser hvor anlegget ligger i dag. I forkant ser man Kaigata. Kilde: Varanger Museum IKS.

BYGG ELDRE ENN 1850

Kommunen har plikt til å sende søknader om riving eller vesentlig endringer av ikke fredet bygg og anlegg eldre enn 1850 til fylkeskommunen senest fire uker før søknaden blir avgjort. Dette gjelder alle tiltak som krever bevilling etter plan- og bygningsloven. Kommunen kan også velge å sende byggesøknader som gjelder bygg yngre enn 1850 på høring til fylkeskommunen.

Søknader som gjelder bygninger eldre enn 1850 skal saksbehandles i Vardø kommune i tråd med retningslinjene for verneklassen de hører til.

BYGG ELDRE ENN 1945

Ombygging, tilbygg, påbygg og fasadeendringer er søknadspliktige etter plan- og bygningsloven, og søker må derfor søke kommunen om byggetillatelse og få bevilling før en kan sette i gang arbeid. Søknader som gjelder bygg eldre enn 1945 skal saksbehandles i Vardø kommune i tråd med retningslinjene.

KIRKER OG KIRKEGÅRDER

Kirker oppført før 1650 er automatisk fredet. Kirker imellom 1650-1850 er listeført hos Riksantikvaren, som betyr at de er definert som verneverdig.

VERNEVERDIGE KULTURMINNER

Alle kulturmiljøene blir foreslått regulert til hensynsone for kulturminner i kommuneplanen etter plan- og bygningsloven § 11–9 med egne lokale retningslinjer for alle hensynsonene. Det blir ikke foreslått hensynsone rundt enkeltminner, men det er svært viktig at disse kulturminnene blir bevarte for ettertiden. Kulturminner med høy verneverdi bør tas hensyn til hvor det er mulig.

Det er et mål at tapet av disse kulturminnene skal være så lavt som mulig, og Vardø kommune vil stimulere til løsninger hvor en unngår å fjerne eller ødelegge kulturminner. Hovedfokuset skal være å bevare mest mulig av de opprinnelige elementene så langt det er mulig. Byggesaksbehandler skal ha til uttale alle søknader som gjelder riving eller ombygging av kulturminner.

Følgende endringer på alle bygg krever godkjenning fra kommune: Det kan gis rivingstillatelse etter særskilt vurdering. Blir det gitt bevilling til riving, skal bygget fotograferes. Det er derfor viktig at kommunen får oversendt mest mulig planer, tegninger og bilder i forkant.

Under byggingen av moloene ble det laget dagbrudd for stein på begge sider av Nordre Våg for å forsyne moloene med byggematerialer. Man kan se spor av disse dagbruddene i landskapet på nordøstlig side av Vestervågen og i boligfeltene på skagen. Fotografi fra 1880-tallet. Kilde: Varanger Museum IKS

COD IS GREAT

DEL 3:
HANDLINGSPLAN 2019 – 2029

3.1 OPPFØLGINGEN AV PLANEN

Gjennom planarbeidet vil kartlegginger og vurderinger gi grunnlag for små og store tiltak knyttet til formidling, bevaring, og forvaltning. Oppfølging av handlingsplan vil kreve revisjon.

BEVARING OG RESTAURERING

For at kulturminner i privat eie blir restaurert og holdt vedlike bør man innarbeide tilskudd til verneverdige kulturminner i vedtektene for byfornyelsesfondet. Slik at private eiere og frivillige organisasjoner kan søke om tilskudd til å få utarbeidet en detaljert tilstandsvurdering og detaljert tiltaksbeskrivelse som kan brukes til å søke ekstern støtte (se kap. 2.5, støtteordninger).

Byfornyelsesfondet kan også brukes til å støtte mindre bevaring, restaurering og formidlings tiltak i henhold til kulturminneplanens målsetninger og målgrupper (se kap. 2.1)

FORVALTING

Alle verneverdige kulturminner skal registreres i Askeladden i løpet av 2020. Kommunen skal arbeide for å støtte museum, lag og foreninger og privatpersoner som registrerer, dokumenter og formidler kulturminner. For noen utvalgte kulturmiljø skal det også opprettes hensynsoner i kommuneplanens arealdel med tilhørende bestemmelser tilknyttet.

Dette er Vardø kommunes første kulturminneplan. Den neste temaplan burde derfor utvides med nye tema. Forslag for neste tema bør handle om kystmiljø, kystkultur og kystlandskap.

FORMIDLING

Der er viktig at alle som bor og/eller har bodd i Vardø har et styrket eierforhold til den rike kulturhistorien i kommunen. Det å øke kunnskapen og bevisstheten om kulturminnene vil gjøre at flere ser verdien i å ta vare på kulturminner. Slik at kulturminner med stor betydning for vår historie ikke blir revet eller borte i løpet av generasjonsskifter.

TILTAK	PERIODE
Tilrettelegge for at private bygningseiere får satt opp kulturminneskilt	Kontinuerlig
Arbeide for at planen blir brukt i barnehagen og grunnskolen	Kontinuerlig
Informere om hvordan man skal ferdes på områder med arkeologiske kulturminner	Kontinuerlig
Samarbeide med reiselivsnæringen til å utarbeide informasjonsbrosjyrer	2020
Mer informasjon og veiledning til private bygningseiere av kulturminner	Kontinuerlig
Tilrettelegge at lokale entreprenører kan bruke kulturminner til verdiskaping	Kontinuerlig
Samarbeide med museumsforeninger og frivillige miljøer for at innbyggere og besøkende skal få mer informasjon og kunnskap om Vardøs historie	Kontinuerlig
Innarbeide tilskudd til verneverdige kulturminner i vedtektene for byfornyelsesfondet	2020
Utarbeide kart med oversikt over kulturminnene tilpasset ulike mottaker (barn og voksne).	2020
Registrere alle prioriterte kulturminner og kulturmiljø i Askeladden	Kontinuerlig
Vurdere om Vardøhus festning med tilhørende bygg og eiendommer skal søkes om å komme på UNESCO'S liste for kultur- og naturarv	2020

Mange bygg bærer preg av hardt klima, her i 2010. Skjermdump fra Google Maps.

Her vises det hvordan bygget fra bildet ved siden av ser ut med noen få enkle tiltak. Her blir bygget også brukt til informasjonsskilt av heksemonumentet på Steilneset. Bildet tatt i 2019.

3.2 ARKTISK KLIMASONE

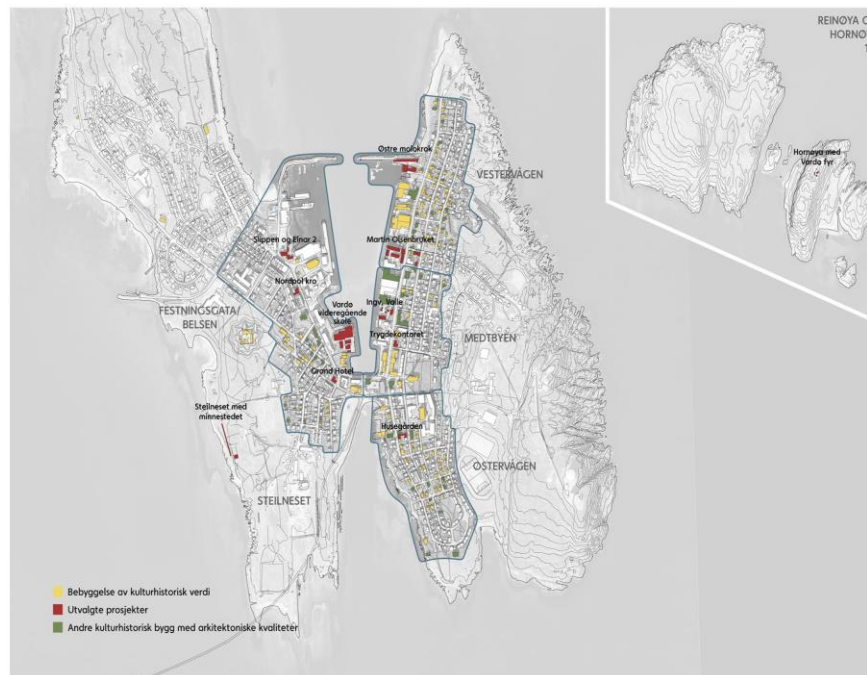
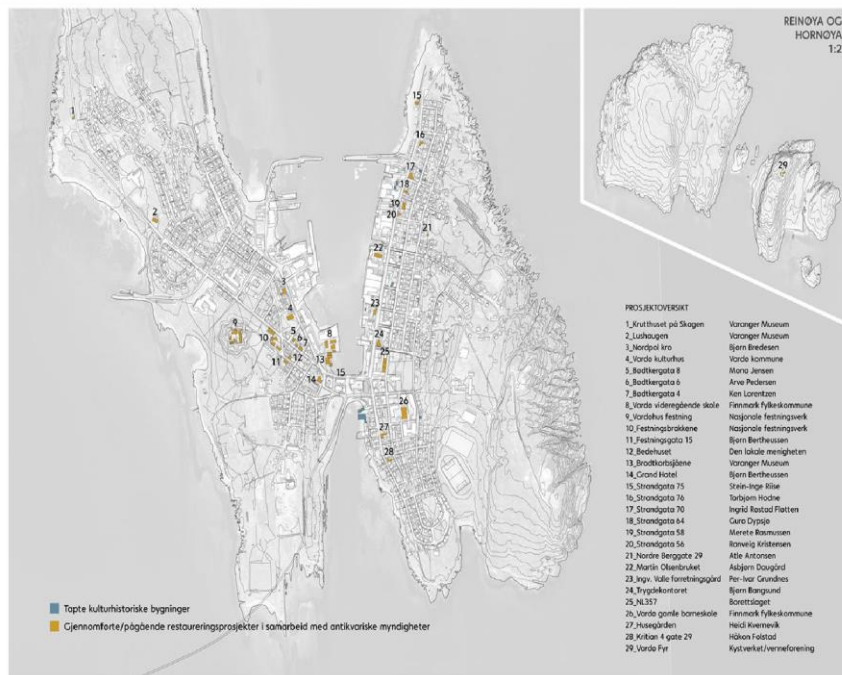
Konvensjonelt ansees forfall og utbyggingsprosjekter å være de vesentligste faktorene i trusselbildet for kulturminner. Gjennom arbeidet med planen har det vist seg at det harde klimaet i Vardø også er en trussel. Vardø er Vest-Europas eneste by i arktisk klimasone. Det betyr at gjennomsnittstemperaturen per måned aldri er over ti grader, noe som har store konsekvenser for Vardøs bebyggelse, vegetasjon og dyreliv.

FORFALL OG MATERIAL

Klimasonens grense går midt i Bussesundet, og mens det på fastlandet vokser lave trær, er det ingen i Vardø. Unntaket er et forkjælt rognetre som står inne på festninga. I Vardø er det mange slitne bygg SEFRAK-registrerte bygg og i det harde klima vises forfallet fort hvis et bygg får stå uten vedlikehold. Det er et behov for restaurering av bygg i Vardø, men kostnader til maling er store i det harde klimaet.

Utgiftene til maling er også vanskelig å pålegge private bygningseiere eller bedrifter. Det er et åpenbart behov for oppsyn og prøving av tiltak som kan hindre denne prosessen. Betong fra gjenreisninga inneholder så mye salt at de formelig kaster av seg maling. Noen materialer eldes med mer verdighet enn andre. Ubehandlet tre brukt som kledning på f.eks. uthus, klarer seg bedre i Vardøklimate enn trekledning malt med plastmaling.

3.3 BRUK AV KULTURMINNER I VERDISKAPNING

Utvikling av kunnskap om lokale forhold kan i seg selv innebære en verdiskapning. Slik kunnskap kan formidles til lokalbefolkningen og dermed bidra til å styrke identiteten i lokalsamfunnet.

Prosjektet Vardø Restored

Vardø Restored har vært et prosjekt i perioden 2012–2016 forankret hos Varanger Museums avdeling i Vardø. Prosjektet tok utgangspunkt i førkrigsbebyggelsen i Vardø og hvordan disse kulturminnene kan istandsettes og utvikles som en verdi for stedsutviklingsarbeid.

Prosjektet var gjennomført med finansiering fra Riksantikvarens tilskuddsordning verdiskapningsprogram (et nasjonalt program for kulturminner), og med midler fra Finnmark fylkeskommune og Vardø kommune. I tillegg til private midler og egenfinansiering. Prosjektet hadde som hovedmål å utvikle en modell forstedsutvikling med utgangspunkt i aktører som eier kulturminner, og bli et nasjonalt satsingsområde for kulturminne basert på steds- og næringsutvikling. I hver bydel ble det valgt ut en rekke prosjekt med bygg som har stor kulturhistorisk verdi i Vardø.

Prosjektet har vært viktig for å bygge kunnskap og forståelse rundt førkrigsbebyggelsen i Vardø, og skape engasjement rundt disse kulturminnernes rolle i stedsutvikling. Prosjektet har hatt en bevilget ramme på 8,7 millioner og har samtidig utløst tilskudd fra ulike offentlige virkemiddelordninger til restaurering av bygg på ca. 20 millioner. Disse midlene forutsetter egenandeler og eget arbeid fra private huseiere som har utløst et tredobbelt beløpet til restaurering av bygg i Vardø.

VERDISKAPNINGSTRATEGIER

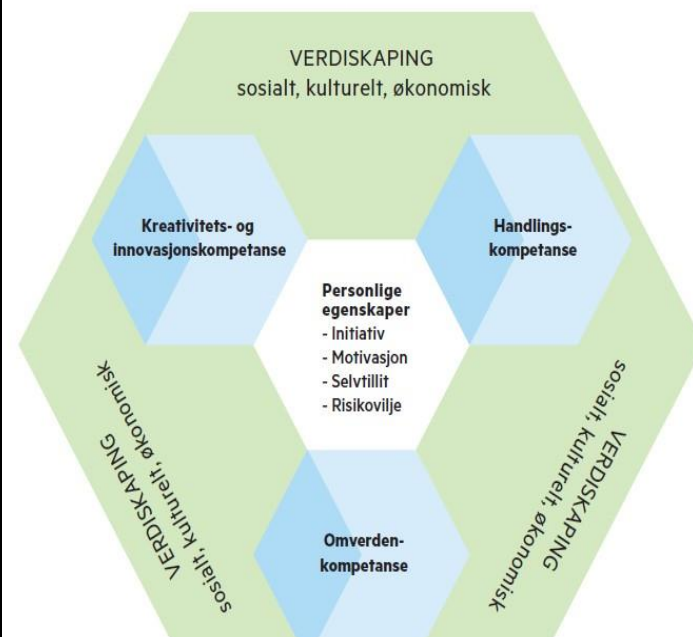
Sosial (styrket tillit)	Økonomisk (styrker lønnsomhet)	Kulturell (styrker identitet)	Miljømessig (styrket miljø)
Nettverk / Møteplasser/ Samarbeid	Nyetablering/ Utvidelse	Symboler	Natur/ Biologisk Mangfold
Tillit	Inntekter/Omsetning	Identitet	Kulturminner/ -Miljøer
Tilhørighet	Sysselsetning	Kunnskap	Landskap
Engasjement	Attraktivitet (Tilflytting og Besøk)	Tradisjoner/ Historie	Klima

Brei verdiskaping

Brei verdiskaping handler om å se sammenhenger mellom økonomisk, sosial, kulturell og miljømessig verdiskaping. I arbeid med lokal samfunnsutvikling kan den brede verdiskapinga sees som en operasjonalisering av bærekraftig utvikling, på lokalt nivå. Denne tilnærmingen gir et verktøy for å arbeide strategisk med å se de ulike formene for verdiskaping i sammenheng, og styrke bærekrafta i lokalsamfunnene.

Et viktig premiss for den brede verdiskapinga er at en form verdiskaping ikke skal skje på bekostning av en annen, eller bidra til å svekke den totale verdiskapinga

- ❖ **Sosial verdiskaping:**
Vektlegger utviklingen av en felles forståelse for å ta vare på kulturminner.
- ❖ **Økonomisk verdiskaping:**
Kommer først og fremst til uttrykk gjennom finansielle midler som private

- ❖ **Kulturell verdiskapingen:**
Kommer til uttrykk gjennom mulighet til å formidle stedsbasert kunnskap til lokalbefolkningen, så vel som besøkende, og til å styrke kunnskapen om Vardøs historie og kulturarv.
- ❖ **Miljømessig verdiskaping:**
Innebærer å styrke kvalitetene og verdiene tilknyttet kulturminner, kulturlandskap og natur. Miljømessig verdiskaping oppstår ved at disse verdiene skjøttes, blir holdt i hevd og oppbevart slik at kulturarven og naturmangfoldet sikres

VISJON

Vardø skal på det internasjonale reiselivskartet som Norges mest spennende kulturhistoriske reisemål og fugledestinasjon.

POSISJON

Vardø skal ta posisjonen som Nord-Norges arnested, stedet der alt begynte og der det fortsatt er liv, lyst, ressurser og kampvilje. Gjennom dette budskapet, skal Vardø bli kjent som Norges mest spennende kulturhistoriske reisemål.

REISEMÅLSSTRATEGIEN TIL VARDØ

Det ble i 2019 utarbeidet en merkevare- og reisemålsstrategi som skal skape vekst for reiselivsnæringen og handelsstanden. I reisemålsstrategien står det at Vardø har et stort potensial for å bygge seg opp et attraktivt reisemål basert kulturhistorie. Å bruke kulturminner som et virkemiddel innenfor kategorien «opplevelsesreise» kan bidra til å styrke tilreisende (turister) sin opplevelse av lokalsamfunnet.

Vardø kan levere lønnsomme opplevelser basert på lokal kulturhistorie. Med utgangspunkt i NNRs strategiske kompass, står det at Vardø har størst potensial for å bygge seg opp på røde gjester som er aktive av natur, dvs. kulturturisme kombinert. Det blir særlig viktig å utvikle flere unike kulturbaserte opplevelser knyttet til Vardøs kultur-historie og lokale liv. Strategisk historie-fortelling er et av tiltaksområdene i reisemålsstrategien.

I strategien fremheves viktigheten ved å formidle kunnskap om Vardøs kulturhistorie til egne innbyggere så vel som til de tilreisende og andre. Tilsvarende kan en tenke seg en sammenheng mellom folks opplevelse av deltakelse i friluftsliv Det er det viktig at man legger til rette slik at det skjer en verdiskapning ved at oppfølging av kulturminner havner i en synergi med friluftslivet.

3.4 HENSYNSSONER

Kommunen kan ivareta kulturminner, kulturmiljøer og landskap gjennom bruk av hensynssoner. Det er viktig at det lages retningslinjer eller bestemmelser til hensynssonene. Det er disse som angir konkret hvilke hensyn som skal tas. Følgende kulturmiljø foreslås som hensynssoner (H 570) i kommuneplanen etter PBL §11–8 bokstav c:

FØLGENDE KULTURMILJØ FORESLÅS SOM HENSYNSSONER

- ❖ Fangstanlegg Ryggfjellet
- ❖ Gravrøyser i Kramvik
- ❖ Kulturmiljø Stinnstakkvika (boplassområde – offerring – hellegroper – urgraver)
- ❖ Kulturmiljø Mollvika (boplass – urgraver)
- ❖ Kulturmiljø Svartnes ved Grunnes (boplassområde etc.)
- ❖ Kulturmiljø Langbuneset (boplassområde etc.)
- ❖ Kulturmiljø Trollbuka (fangstlokaliteter etc.)
- ❖ Kulturmiljø Komagvær (eldre bygningsmiljø og arkeologiske lokaliteter)
- ❖ Urgraver i Laukvika

LITTERATURHENVISNINGER

1. Niemi, E. (Red.) (2007), *Partisanbygda Kiberg: Fiskeværet mellom øst og vest*. Kiberg: Kiberg Bygdelag.
2. Fagerli, R. og Hofsi, N.S. (2004), *Stedsanalyse Vardø*, Masteroppgave, NTNU, fakultet for arkitektur og billedkunst, Trondheim.
3. Balsvik, R.R (2007), *Vardø: Grensepost og Fiskevær 1850-1950: 1. Vardø: Vardø kommune*.
4. Balsvik, R.R (2007), *Vardø: Grensepost og fiskevær 1850-1950: 2. Vardø: Vardø kommune*.
5. Hareide, O., Dybos, V., Frette, T. & Slettjord, A. (Red.). (1958), *Vardøhus Museum Årbok 1958*. Vadsø: Johs Helfjord.
6. Robertsen, T., Henriksen, M., Dahl, M & Stylegar, F-A. (Red.). (2016). *Årbok for Vardø 2016: Mitt Vardø*. Vardø: Vardøhus Museumsforening.
7. Robertsen, T. (Red.). (2008). *Årbok for Vardø 2008: Vardø i verden*. Vardø: Varanger museum IKS og Vardøhus Museumsforening.
8. Robertsen, T., Dahl, M., Henriksen, M. & Stavseth, H. (Red.) (2010). *Årbok for Vardø 2010: Ung i Vardø*. Vardø: Vardøhus Museumsforening og Varanger Museum IKS avdeling Vardø.
9. Robertsen, T. (2018). *Vardø mellom himmel og hav*. Vardø: Thor Robertsen i samarbeid med VarangerFjæras VenneForening.
10. Riksantikvaren, Metallsøking. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/Ansvarsomraader/Arkeologiske-kulturminner/Metallsøking>
11. Kulturminnesøk – en tjeneste fra Riksantikvaren, Direktoratet for kulturminneforvaltning. Liste over kulturminner i Vardø. Hentet fra <https://kulturminnesok.no/search?queryString=Vard%C3%B8&size=270>
12. Regjeringen, Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019-2023. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonale-forventninger-til-regional-og-kommunal-planlegging-20192023/id2645090/>
13. Kulturminneloven (1979), Lov om kulturminner (LOV-1978-06-09-50). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1978-06-09-50>
14. Naturmangfoldloven (2009), Lov om forvaltning av naturens mangfold (LOV-2009-06-19-100). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2009-06-19-100>
15. Kulturlova (2007), Lov om offentlige styremakters ansvar for kulturverksemd (LOV-2007-06-29-89). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2007-06-29-89>
16. Plan- og bygningsloven (2008), Lov om planlegging og byggesaksbehandling (LOV-2008-06-27-71). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2008-06-27-71>
17. Forsvarsdepartement. (1993). *Nasjonale festningsverk*. (Meld. St. 54 1992-1993). Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1992-93&paid=3&wid=e&psid=DIVL766>
18. Riksantikvaren, Samiske kulturminne. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/Ansvarsomraader/Urfolk-minoriteter-og-kulturminne/Samiske-kulturminne>
19. Stylegar, F-A. (2016, 24. juni). Trollskap, pinte sjeler og brente hunderumper. Hentet fra <http://www.settnordfra.no/2016/06/trollskap-pinte-sjeler-og-brente-hunderumper/>
20. Miljøverndepartementet. (2007). *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*. (Meld. St. 26 2006-2007). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Stmeld-nr-26-2006-2007-/id465279/>
21. Miljøverndepartementet. (2005). *Leve med kulturminner*. (Meld. St. 16 2004-2005). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-16-2004-2005-/id406291/>
22. Miljøverndepartementet. (1999). *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*. (Meld. St. 8 1999-2000). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-8-1999-2000-/id192641/>

23. NOU 2002: 1 (2001). *Fortid former framtid – utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2002-1/id380082/>
24. Miljødirektoratet. (2019, 25. juni). Tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/kulturminner-og-kulturmiljo/miljomal-2.1/>
25. Miljødirektoratet. (2019, 25. juni). Et prioritert utvalg av automatisk fredede og andre kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/kulturminner-og-kulturmiljo/miljomal-2.2/>
26. Miljødirektoratet. (2019, 25. juni). Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljø skal være vedtaksfredet innen 2020. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/kulturminner-og-kulturmiljo/miljomal-2.3/>
27. Miljødirektoratet. (2019, 25. juni). Fredede bygninger, anlegg og fartøy skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/kulturminner-og-kulturmiljo/miljomal-2.4/>
28. Finnmark fylkeskommune. (2019, 10. mai). Regionale planer og strategidokumenter. Hentet fra <https://www.ffk.no/planer-og-strategier/regional-planlegging/>
29. Riksantikvaren. Kirker. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/Ansvarsomraader/Kirker>
30. Forsvarsbygg. (2016, 1. desember). Inventarliste Vardøhus festning. Hentet fra <https://www.forsvarsbygg.no/no/verneplaner/vardohus-festning/katalog/inventarliste/>
31. Travel-Finnmark (2016, 22. november). Vardø – Fort Kiberg. Hentet fra <http://www.travel-finnmark.no/vardo-kiberg-krigsminner/>
32. Riksantikvaren. Askeladden (Verktøy). Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Data-og-tjenester/Askeladden>
33. VÍKINGR. Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.khm.uio.no/besok-oss/historisk-museum/undermappe-utstillinger/handout-vikingr-web-norsk.pdf>